

In gesprek met *Jacob Poel*

“Ai zat overal ien, je wer’n d’r roar van”, kort en bondig omschrijft Martha Poel haar echtgenoot, de 82-jarige Job (Jacob) Poel. Job kan bogen op een leven als boerenknecht, steenfabrieksarbeider, vakbondsbestuurder, voorzitter van de zangvereniging de Unie, gemeenteraadslid en een dag burgemeester van Winsum, kortom Job is een markante Winsumer. Het leven van Job staat model voor de geschiedenis van de Hogelandster fabrieksarbeider. Weinig scholing en een gering inkomen kenmerken vele jaren van zijn bestaan. Als arbeider opkomen tegen onrecht komt volgens Job voort uit het gevoel goed te doen voor mensen ... “want, dat is het beste wat er is ...”

U bent niet in Winsum geboren?

Nee, in 1917 kwam ik in Rasquert op de wereld. Na slechts acht jaar onderwijs moest ik als knecht gaan werken. Tot mijn 22ste jaar woonde ik in Baflo, dat was toen een echt boerendorp; Winsumers vonden ze ‘aig’nwies’. Van een klein kamertje in de Schoolstraat verhuisden wij naar de Tuinbouwstraat. Later werden wij de eerste bewoners van de Rozenstraat, in die straat wonen we nu nog steeds. Ik voel mij nu een echte Winsumer; het is dan ook een prachtig dorp om in te wonen.

Waarom herkent u dan een echte Winsumer?

De oude Winsumers kennen elkaar. Bijzonder is misschien wel dat Winsumers elkaar groeten. De mensen, die hier de laatste tijd zijn komen wonen, doen dat veel minder.

U bent gaan werken in een van de drie steenfabrieken van Winsum?

Mijn vrouw was dienstmeisje bij de familie Timmer aan de stationsweg. Timmer was eigenaar van ‘De Steen- en Drainebuizenfabriek De Brake’ aan de Onderdendamsterweg, waar nu de wijk De Brake ligt. De oude Timmer vroeg mij in 1939 om bij hem te komen werken. Ik was toen boerenknecht en sliep nog bij de koeien in de stal. In de steenfabriek kon ik echter veel meer verdienen, dus ben ik naar Winsum gegaan.

Job Poel in 1978 als burgemeester van Winsum.

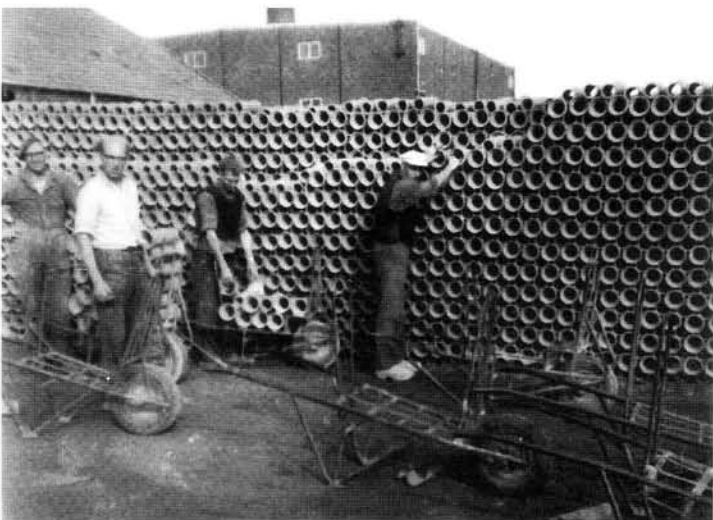
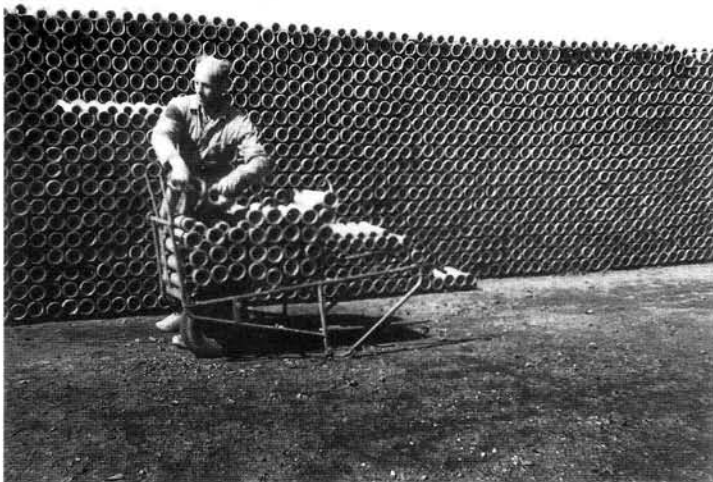
Wat voor werk deed u in de fabriek?

Ik heb er ruim 42 jaar met veel plezier gewerkt. Ik ben daar karloper*, sorteerder, karremenner, kleigraver, machinist op de Mortani** en laadschopchauffeur geweest.

Sorteerder was het minste werk. Bij een zuidwesterwind kwam je na het openen van de ovens onder het stof te zitten en je rook er ook helemaal naar. In de oorlog werd ik als boerenarbeider aangewezen om de paardewagens te mennen vanwege gebrek aan olie voor de Mortani. Ik mocht mijn werk met veel plezier doen. Het laatste jaar was niet zo mooi; ik ben toen uitgedleden en in de beschikker gevallen. Een beschikker is een grote trommel met scherpe messen. Het heeft een jaar geduurd alvorens ik herstelde.

Hoe kwam u bij de vakbond terecht?

Gelijk in 1939 meldde ik mij aan bij de vakbond ABC (Algemene Bedrijfsgroepen Centrale), later opgegaan in de FNV-industriebond. Ik werd eerst secretaris en later voorzitter van de afdeling Winsum, een functie die ik ruim 20 jaar bekleedde.

*Drainagebuizen met kraag, op de voorgrond Job Poel
(foto uit 1941-1942)*

Waarom deed u dat?

Iets voor een ander doen, vind ik het mooiste dat er is. Ik zat eerst in de fabriekskern, een overleg tussen de werknemers en de bazen. Die Timmer was overigens nog niet zo'n slechte baas, nee dan de Brandmeester***, daar kon ik niet goed mee. Op een middag voor kerst waren de lonen nog niet uitbetaald. De jongens op de fabriek kwamen naar mij toe en vroegen mij om voor een oplossing te zorgen. Eerst ging ik naar Timmer, die was niet thuis. Toen ben ik naar de boekhouder aan de Wierdweg gegaan en heb daar 5000 gulden opgehaald en die verdeeld onder de arbeiders. Zo hadden ze toch nog hun geld voor de feestdagen. Het is mooi als je iets voor mensen kan betekenen. Later heeft Timmer mij wel verteld dat dat mij bijna mijn baan kostte, maar omdat hij drie dagen na dit voorval pas weer in Winsum kwam, kon hij mij niet meer op staande voet ontslaan.

Hoe werd u raadslid?

In 1974 werd ik met voorkeursstemmen in de raad gekozen. Dat werk heb ik 16 jaar gedaan. Je rolt als vakbondslid van het een in het ander. Voor de oorlog was ik al lid van de SDAP, later de PvdA. Ik wilde er eerder mee stoppen. In 1986 werd ik echter op verzoek van velen gevraagd raadslid te blijven. Dat heb ik dan ook gedaan tot de gemeentelijke herindeling in

1990. Mijn mooiste ervaring was dat ik als oudste raadslid in leeftijd als burgemeester mocht fungeren. Dat was in 1978. Ik heb eerst mezelf en daarna de andere raadsleden beëdigd. Voor één dag was ik burgemeester van Winsum.

Wat was uw slimste ervaring als raadslid?

Ik heb de uitbreiding van Ripperda meegemaakt. Daar heb je mooie en minder mooie plekken. Ik was het met die uitbreiding overigens wel eens. Met het verdwijnen van het woonhuis van de familie Harssema (alleen de boomgaard staat er nog) was ik het helemaal niet eens. Het was een huis dat niet in de nieuwbouw omgeving paste. Ook de afbraak van het oude huis op de huidige gemeentewerkplaats zat mij niet lekker. Ik kon er helaas niets aan doen, achteraf denk ik wel dat afbraak de beste oplossing was.

Voor al zijn verdiensten kreeg Job de eremedaille verbonden aan de orde van Oranje Nassau welke zijn vrouw Martha trots laat zien. Job eindigt ons gesprek met: "Ik bin ain old dörpstiep en as je meer wil'n waaiten van de stainfabriek dan komm-ie moar wear eens langs."

- * *Karloper duwer van een kleiwagen die op een smalspoor liep*
- ** *Montani locomotief die de kipkarren voorttrok*
- *** *Brandmeester opzichter in een steenfabriek*

■ *Aad van der Drift*

Van de redactie:

Het volgende Infobulletin, Winshem's vijfde jaargang nummer één, verschijnt in februari 2000.

Kopij kunt u insturen tot
uiterlijk 3 januari 2000.

Zo mogelijk grote stukken tekst digitaal aanleveren (op floppy of via email) en bij voorkeur als 'platte tekst' (zonder opmaakcodes).

U kunt uw teksten natuurlijk ook gewoon geschreven of uitgetypt aanleveren. Dan zorgt de redactie voor verdere verwerking.

Graag bij elke tekst uw naam en telefoonnummer vermelden!

redactieadres:
Erna Bakker
Hoofdstraat W-19
9951 AA Winsum

telefoon: 0595-441671
emailadres: r.bakker@kielzog-ckc.nl

Muur met toegangshek kerkhof Maarhuizen. Foto: P. Noord

Het kerkhof van Maarhuizen

“Moarhóez”n ien “t ronde”; voor veel Winsumers is een wandeling langs Maarhuizen een geliefde bezigheid.

Op het prachtig gelegen kerkhofje kan men genieten van de rust en zich verwonderen over de soms prachtige versierde grafstenen, sommige al eeuwen oud.

In dit artikel wordt een aantal bijzonderheden over de graven op het kerkhof van Maarhuizen beschreven.

Wellicht vormt dit een aanleiding om tijdens een bezoek aan het kerkhof met nog meer aandacht rond te kijken.

De geschiedenis in het kort

Rond 600 voor Christus bestond er een wierde op Maarhuizen, toen gelegen in het waddengebied. Uit deze tijd zijn geen vondsten bekend. Omstreeks 300 na Christus drong de zee steeds vaker het Groninger kleigebied binnen en veel bewoners vertrokken. Van ongeveer 600 tot 800 na Christus werd het weer beter bewoonbaar. Daarna drong de zee weer binnen en de Lauwerszee en het Reitdiep werden gevormd. Er ontstonden nieuwe kwelderwallen, waarop vrij snel bewoning plaatsvond, ook op Maarhuizen. Uit de 7e, 8e en 9e eeuw dateren wapen- en ruitersuitrustingen, die vaak als grafgift in de grond zijn terechtgekomen. Te Maarhuizen en te Lutke Saaksum zijn zwaarden gevonden. Ze dateren vermoedelijk uit de periode rond 900. Maarhuizen heeft steeds een agrarische functie gehad.

Rond 742 werd in de buurt van Utrecht Liudger geboren. Hij werd door Karel de Grote met de kerstening van o.a. Oostlauwers Friesland belast. Daardoor kwam hij naar de Ommelanden. In 804 werd hij de eerste bisschop van Münster. Door deze benoeming maakten de Ommelanden tot halverwege de 16e

eeuw deel uit van het bisdom Münster. Liudger werd na zijn dood begraven in het door hem gestichte klooster Werden. Talrijke gelovigen uit zijn voormalig missiegebied zouden aan dit klooster goederen hebben geschonken. Zo komen Winsum, Obergum, Ranum en Maarhuizen voor op een lijst van inkomsten uit goederen, die het klooster Werden aan de Ruhr bezat. De lijst dateert waarschijnlijk uit 1000. De in het latijn gestelde lijst spreekt van "Majori Huson", naast "Minori Huson", groter huis naast kleiner huis (Lutkehuizen). "Mar" is een oud-Fries woord voor "groter". In 1211, in het oorkondeboek van Groningen en Drenthe is er echter sprake van "Marrahusum": Majori kan dus ook een verlatinisering van "Maar", als waterloop, zijn.

In 1211 heeft de bisschop van Munster de pas gestichte kerk te Maarhuizen tot parochiekerk verheven. Maarhuizen verzocht daar zelf om. Zo werd de kerk afgescheiden van de moederkerk te Baflo, die als schadevergoeding jaarlijks drie Groninger ponden kreeg. Pastoor werd Eylward. Rond 1285 droeg de bisschop het patronaatsrecht van Maarhuizen over aan het Johannienklooster van Wijtwerd en Usquert. Dit bezat te Maarhuizen uitgestrekte bezittingen met een voorwerk. Kerkelijk en rechterlijk hoorde Maarhuizen wisselend bij andere plaatsen. De parochie van Maarhuizen werd in 1468 uitgebreid met een gedeelte van de toen opgeheven parochie Lutje Saaksum: Ernstheem en omgeving.

Rond 1580, de Tachtigjarige Oorlog, werd Winsum verbrand en ook bijna alle boerderijen in Winsum, Bellingeweer, Obergum, Ranum en Maarhuizen waren geheel of gedeeltelijk verbrand. Vanaf de Hervorming is Maarhuizen steeds gecombineerd geweest met andere kerkdorpen. Men vermoedt dat de kerk in 1718 is afgebroken. De 17e eeuwse zilveren avondmaalsbeker met als bodem een penning uit 1626 bevindt zich in het Groninger Museum. Er was ook een school te Maarhuizen.

Midden 19e eeuw telde Maarhuizen 17 huizen en 150 bewoners: Maarhuizen, Schaphalsterzijl, Wildeveld, Baatjeborg, Ernstheem, de zuidelijke boerderij van Lutje Saaksum en het voormalige Lutkehuizen, wat nu een onbehuisde wierde is. In 1741 doopte de predikant van Obergum nog een kindje, geboren te Lutkehuizen.

In het begin van de dertiger jaren is de wierde deels afgegraven. In het Infobulletin Winshem van november 1997 besteedt de heer P. Noord hier aandacht aan. In 1977 was de laatste begrafenis. Rond 1979-1980 vindt er overleg plaats tussen de Hervormde gemeente, dan eigenaar, en de gemeente Winsum over het onderhoud. In het begin van de jaren tachtig wordt de gemeente Winsum de eigenaar van het kerkhof.

Verzen, huismerken, familiewapens en symboliek

Op het kerkhof van Maarhuizen treft men vele grafzerken aan, waarvan een aantal versierd is met verzen, huismerken, grafsymboliek en familiewapens. In de familiewapens staan dikwijls een halve adelaar en drie klaverblaadjes, die respectievelijk het redgerrecht en het eigenerfd landbezit aanduiden.

Veel van de mensen, die op het kerkhof zijn begraven, hebben gewoond op de boerderijen van Maarhuizen. Er liggen bewoners van de Enne Jans Heerd, de Lutkehuisterheerd, de Schaphalsterheerd, van de boerderij 't Wildeveld, de Wierdaheerd,

Lutke Saaksum en beide boerderijen Ernstheem genaamd. Ook liggen er graven van mensen, die op Dorreven en de Sijboltsheerd hebben gewoond. Deze gebouwen zijn reeds afgebroken. Op de schematische plattegrond van het kerkhof is te zien, waar de bewoners van de verschillende boerderijen zijn begraven. Veel gegevens over de boerderijen en hun bewoners zijn te vinden in het boerderijenboek "Boerderijen in het Halfambt".

Hieronder volgt de beschrijving van enkele grafstenen.

Op de steen van Enne Jans, en volgens de graftekst tevens van zijn vrouw Grietje Freerks, staat:

GEDENKSTEEN.

DEN 18 SEPTEMBER 1812 IS DE EERZAME ENNE JANS TE MENSINGEWEEER IN ZYN WONING NO. 16 OVERLEDEN, OUD RUIM 75 JAREN, NADAT ZYN EHEVROUW GRIETJE FREERKS OP DEN 4 APRIL 1788 TE MAARHUIZEN OP DE PLAATS NO. 9 OVERLEDEN IS, OUD 52 JAREN, EN LIGGENDE ALHIER BEGRAVEN.

Ons vaders leeftyd ging voorby
't Lyk rust aan onze moeders zy
Zoo lang op Gods bevel 't heeal
Ten jongsten dag herryzen zal
Daar have en halm in 't ruim verschiet
Gezegend was in hun gebied
Vier telgen aan vereende stam
Waarvan de seys eens een weg nam
Ontvlood de tyd voor 't heyl zoo duur
Voor 't al verbazend stervensuur
Van boete en hoop toch niet ontbloot
Op 't zalig erfdeel van den dood.

Enne Jans en zijn vrouw waren sinds 1759 eigenaar en bewoner van de boerderij Ranum 6. In 1788 kopen zij de Enne Jans Heerd te Maarhuizen van een tantezegger en gaan daar dan wonen. In het Infobulletin Winshem van december 1998 beschrijft de heer D. de Vries de geschiedenis van de "Enne Jans Heerd".

Op de steen van Geert Onnes, wiens ouders Onne Geerts en Ebge Jans in 1740 de boerderij "Lutkehuisterheerd" huren, staat:

IN HET JAAR 1767, DEN 23 JANUARIS, IS DE EERSAME GEERT ONNES, DE SÖON VAN ONNE GEERTS EN EBGE JANS, IN DER TIJT WOONAGTIG IN HET CASPEL MAARHUIZEN, IN HET BLOEJEN VAN SYN LEVEN DOOR DE DOOT UIT DEESE WERELT WEGGERUCK IN DEN OUDERDOM VAN 31 JAAR, ELF WEKEN EN DRIE DAGEN, EN IS HIER OP MAARHUIZEN IN DESE RUSTPLAATSE NEDERGELEGT, VERWAGTENDE DOOR GODS GENADE EEN SALIGE OPSTANDINGE DOOR JESUM CHRISTUM

Op de steen staan verder nog een wapen, een huismerk en een spreuk.

Opvallend zijn de graven van enkele leden van de familie Mar-

tini. Zij woonden op Dorreven, Schaphalsterzijl. Dit gebouw is afgebroken. Voorheen was de boerderij het bezit van het klooster van Aduard. "Dorre Venne" was de naam van een perceel grond, gelegen bij de boerderij en reeds genoemd in een akte van 1646. In het midden van de negentiende eeuw ging de boerderij over op de familie Martini. In het Infobulletin Winshem van september 1997 beschrijft de heer P. Noord de geschiedenis van deze boerderij.

Op Maarhuizen liggen begraven Zwaantje Martini, Willem Roelf Martini, Steven Jan Martini en Roelf Tiemen Martini. Zwaantje Martini, geboren op 11 december 1858 te Schilligeham, was de dochter van Roelf Luitjens Martini, broodbakker, en Jantje Willems Hoeksema. Zij blijft ongehuwd. Willem Roelf, Steven Jan en Roelf Tiemen zijn de kinderen van haar broer Klaas Martini en zijn vrouw Lutgerdina Luitjens, landbouwers op Dorre Ven. Alle drie zonen zijn op Dorre Ven geboren. Willem Roelf en Roelf Tiemen waren ook landbouwers op "Dorre Ven". Steven Jan was neuroloog en psychiater.

Op hun graven staat:

ROELF TIEMEN MARTINI * 21 JULI 1895 " 12 JULI 1965
WOONDE EN WERKTE OP "DORRE VEN" ONDER
MAARHUIZEN

In het Infobulletin Winshem van januari 1997 staat een foto van deze steen afgebeeld met de drie keer drie korenaren rond een halve bol en de beeltenis van man en paard.

STEVEN JAN MARTINI NEUROLOOG-PSYCHIATER
VOERDE ALS ZINNEBEELD

beeld van Sint Martinus in vijfhoek tegen de Martinitoren en -kerk, met als rondschrift:

SUNTE MERTENS KERCKE EN TOORN / ACADEMIA
SCOLE THO SUNTE MEERTEN / MARTINUS BONUS EST
IN AUXILIO en in dwarsbalk: s . xv groningen sxvI -
XIX

GEBOREN 19 NOVEMBER 1892 OP "DORRE VEN",
OVERLEDEN 6 FEBRUARI 1957 TE GRONINGEN"

WILLEM ROELF MARTINI * 12 FEB. 1890 _ 13 DEC.
1941 WOONDE EN WERKTE OP "DORRE VEN" ONDER
MAARHUIZEN

3 klavertjes 3 in driehoek

TER NAGEDACHTENIS AAN ZWAANTJE MARTINI
GEB. TE SCHILLIGEHAM GEM. WINSUM DEN 11
DECEMBER 1858, ALDAAR OVERL. DEN 3 JUNI 1882,
GELIEFDE DOCHTER VAN R. MARTINI EN J.W. HOEK-
ZEMA

De dood ontziet geen jeugd
Schoonheid, deugd nog krachten
Deez" bloem zoo vroeg geknakt
Sloeg diep gewonde harten"

memento mori in grafsymboliek

Het graf van Garmt Wyrsema wordt versierd door een wapen en symbolische voorstellingen: een gevleugelde zandloper en een doodshoofd. De tekst luidt:

HIER LEGT IN 'T STOF DES DOOTS DE ERENTFESTE
GARMT WYRSEMA, IN LEVEN SCHEPPER VAN OBERG-
OM EN MAARHUISEN, OUDERLING DER GEMEINTE
ALDAAR, IS GESTORVEN DEN 16 JANUARIUS 1763 IN
HET 76ste JAAR ZYNS OUDERDOMS, VERWAGTENDE
EEN SALIGE OPSTANDINGE TEN LEVEN DOOR JESUM
CHRISTUS.

Wapen: Gedeeld: I een halve adelaar; II doorsneden: a. in een nest een pelikaan met drie jongen; b. drie klaverbladen, 1 en 2.

Wat is de mensch voor U, o Heer,
Gij God van majesteit en eer
Als Gij maar spreekt, o menschenkind
Dan is de mensch niet meer dan wint
Maar Gij o God hersteld hem weer
Ten jongsten dag tot Uwer eer
Om 's Heilands bloed, voor ons bereit
Soo leven wij in eeuwigheid.

Garmt Wyrsema woonde met zijn vrouw Hindrikje Cornelis op Maarhuizen 1. Het graf van Hindrikje Cornelis ligt naast het graf van Garmt Wyrsema en is ook versierd met grafsymboliek, een vers en een wapen. Op het wapen staat naast de halve adelaar en de drie klaverbladen een op een terras tegen een boom opklimmend hert. Garmt Wyrsema was schepper, de voorzitter van de schepperij, een onderdeel van een zijlvest.

Op enkele graven van de familie Brommersma, wonende op Maarhuizen 1, staat het beroep aangegeven: landbouwer, pelmoleenaar, kerkvoogd te Obergum en oud-burgemeester van Winsum. H. B. Brommersma was van 1918 tot 1930 burgemeester van Winsum. Hij woonde in de villa naast het oude postkantoor aan de stationsweg.

De oudste graven van Maarhuizen

Het oudste graf op het kerkhof van Maarhuizen is van Berent Eppens. Op zijn graf staat:

ANNO 1636, DEN 8 JANNEVARY, IS DEN EERBARE
BERENT EPPENS IN DEN HEEREN GERUSTET, VER-
WACHTENDE EEN SALYGE OPERSTANDINGE IN
CHRISTO.

Er zijn geen gegevens over hem bekend, evenals van Trientien Jacobs († 1683) en Gertrud Abberinga († 1695). De doop-, trouw- en begraafboeken van Maarhuizen gaan niet zo ver terug.

Van Roekes Clasen († 1691) is alleen bekend, dat hij gehuwd geweest is met Grietje Jacobs († 1688). Haar grafsteen is verdwenen.

Ritse Jacobs († 1648) was gehuwd met Nieske Heerens († 1665). Ritse Jacobs was zijlrechter van de Lutkehuister eed in het Schouwerzijlvest. Op het graf van Arent Eises en Eise Arents Hylkema staat:

ANNO 1763 IS ARENT EISES IN SYN 84 JAAR D. 5 J.W. EN EISE ARENTS HYLKEMA DEN 9 F.B.R. TOT IN SYN 53ste JAAR TE SCHAPHALSTERZYL GERUST EN LEGGEN HYR BEGRAVEN.

N.B. Letters D. 5 J.W.: den 5 januari

In het trouwboek van de Hervormde Kerk van het jaar 1705 staat:

4 jan: tot Mensingeweer gecopuleert (= gehuwd) eerb. Arent Eysses van Maarhuizen ende Trijntje Hindriks, wed. van Harmen Peters tot Mensingeweer.

De tekst op het graf van W. J. Woldendorp luidt:

HIER RUST HET STOFFELIJK OVERSCHOT VAN W.J.WOLDENDORP GEBOREN IN 1820 EN OVERLEDEN 8 JANUARY 1864 GEHUWD MET A.K.HEEREMA NALATENDE 8 KINDEREN EERST 16 JAAR WOONACHTIG TE STEDUM EN HIER ALS WAARMAN OVERLEDEN.

“Waarman” is de oud-Groninger naam van de sluismeester van de zeesluizen. Volgens de overlijdensakte, opgemaakt 9 januari 1864 te Winsum, is Willem Jakobs Woldendorp op 8 januari 1864, “s avonds om 8 uur overleden te Maarhuizen nr. 14, oud 43 jaar. Zijn beroep was “Zijlevaarder”. Hij was gehuwd met Anje Kornelis Heerema, woonachtig te Maarhuizen, zonder beroep. Hij was geboren op 9 september 1820 te Onderdendam en zoon van Trientje Jans Wolthuis en wijlen Jakob Willems Woldendorp, timmerman.

De aangevers van het overlijden waren Hindrik Pieters Kladder, dagloner te Maarhuizen, 54 jaar, en Jan Borgers, dagloner, Schouwerzijl, 24 jaar oud. Beiden waren geen bloedverwanten.

Graven zonder tekst

Er zijn drie graven, waar geen teksten meer op aanwezig zijn. Van één van deze graven is verder niets bekend.

Het graf met het muurtje is van Frouwke Addinga. De heer D. de Vries herinnert zich dat er een hekwerk stond met een witmarmere plaat met tekst. Frouwke Addinga was gehuwd met Egbert Huizinga. Zij waren in 1883 eigenaar en bewoner van de boerderij “De Grote Meeren”. Zij krijgen een dochter Bouwina Sibbelina. Egbert Huizinga hertrouwt in 1888 met Henderika Hopma.

Het graf van de familie Sichterman was oorspronkelijk voorzien van een koperen wapen en koperen letters. In de Eerste Wereldoorlog zou het koperwerk door onbekenden zijn weggenomen. De heer K. Dijkhuis heeft, naast andere voorwerpen, nabij het kerkhof de enigszins beschadigde letter S teruggevonden.

In het graf zijn begraven Mello Sichterman, zijn vrouw Catharina Maria Gesina Vinkers en hun zoon Anthony Ewoud Sichterman. In 1828 werd Mello Sichterman eigenaar van De Brake. Mello Sichterman was procureur bij de rechtbank van Appingedam en lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Catharina Maria Gesina Vinkers overleed in 1852. Hun enige zoon Anthony Ewoud stierf in 1853. Mello Sichterman overleed op 7 augustus 1856. Mello Sichterman was een nazaat van Jan Albert Sichterman, VOC-dienaar en “koning” van Groningen.

Onbekende relatie tot Maarhuizen

Enkele graven op het kerkhof zijn van personen, waarvan de relatie met Maarhuizen niet direct bekend is. Zo is ook op De Brake overleden en op het kerkhof van Maarhuizen begraven Anna Catharina Frima. Op haar graf staat:

ANNA CATHARINA FRIMA, GEB. DEN 26 MAART 1816 TE PEIZE, OVERLEDEN 18 JANUARI 1850 OP 'T HUIS “DE BRAKE”.

Volgens haar overlijdensakte, opgemaakt 21 januari 1850 te Winsum, is Anna Catharina Frima, overleden op 18 januari 1850, des nachts te 2 uur, oud 33 jaren, te Obergum, no. 113. Zij was ongehuwd en zonder beroep. Zij was geboren te Peize, Drenthe, en dochter van: Christina van Bolhuis, wonende te Groningen en wijlen Jan Frima, in leven oud-lid van de Staten van Drenthe, gewoond en overleden te Peize.

De aangevers van het overlijden waren: Freerk de Vries, 51 jaar oud, van beroep deurwaarder, en Dominicus Cannegieter, 40 jaar oud, van beroep predikant te Obergum, beiden geen bloed- of aanverwanten.

Dominicus Cannegieter, één van de aangevers van het overlijden van Anna Catharina Frima, ligt ook begraven op het kerkhof van Maarhuizen, samen met zijn echtgenote en zijn zoon. Dominicus Cannegieter werd geboren te Langakkerschans (Nieuweschans) op 3 september 1809. Dominicus Cannegieter werd in 1848 predikant te Obergum tot zijn overlijden op 3 april 1873. Hij was de zoon van ds. Johannes (Cannegieter) en Baukje Hoornsma.

Hij trouwde te Dokkum op 17 augustus 1837 met Alida Avelina van der Weide. Zij was geboren te Dokkum op 18 oktober 1811 als dochter van Willem Roelof van der Weide en Johanna Tuttel. Alida Avelina van der Weide is overleden te Obergum, 13 juni 1870 en bij haar man begraven. Ook hun zoon, Willem Roelof Cannegieter, ligt bij hen begraven.

Verdwenen graven

In het boek “Groninger Gedenkwaardigheden”, waarin A. Pathuis ook de teksten van de graven op het kerkhof van Maarhuizen beschrijft, noemt hij nog zeven graven, waarvan de grafstenen op dit moment niet meer aanwezig zijn.

AYYL MERTEN, † 30 april 1642, echtgenote van Adelf Reinders.

Op Lutke Saaksum is ene Roelof Reinders in 1622 de gebruiker. Hij is weduwnaar en hertrouwt in 1633 Aejlke Meertens. Misschien is Aayl Mertens en Aejlke Meertens dezelfde persoon en heeft er op enig moment een verschrijving plaatsgevonden.

IDYE LUIRTS, † 18 maart 1712, oud in het 14e jaar, dochter van Luyt Luyrts en Elysabet Tonnys .

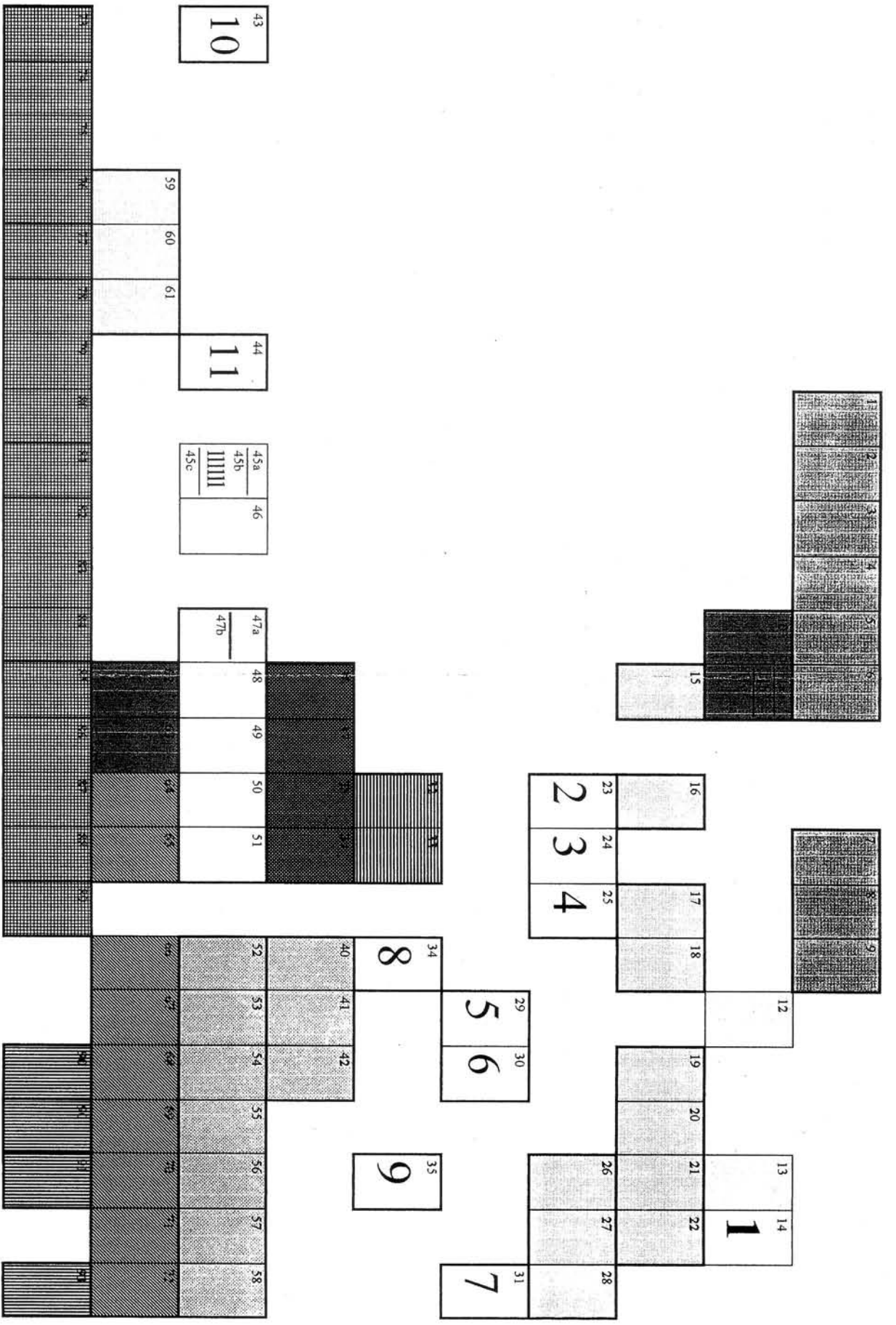
In 1698 zijn Luyt Luyrts en Lysbeth Tonnys gebruikers van Lutke Saaksum.

JACOB MEINTS, † 1 september 1681

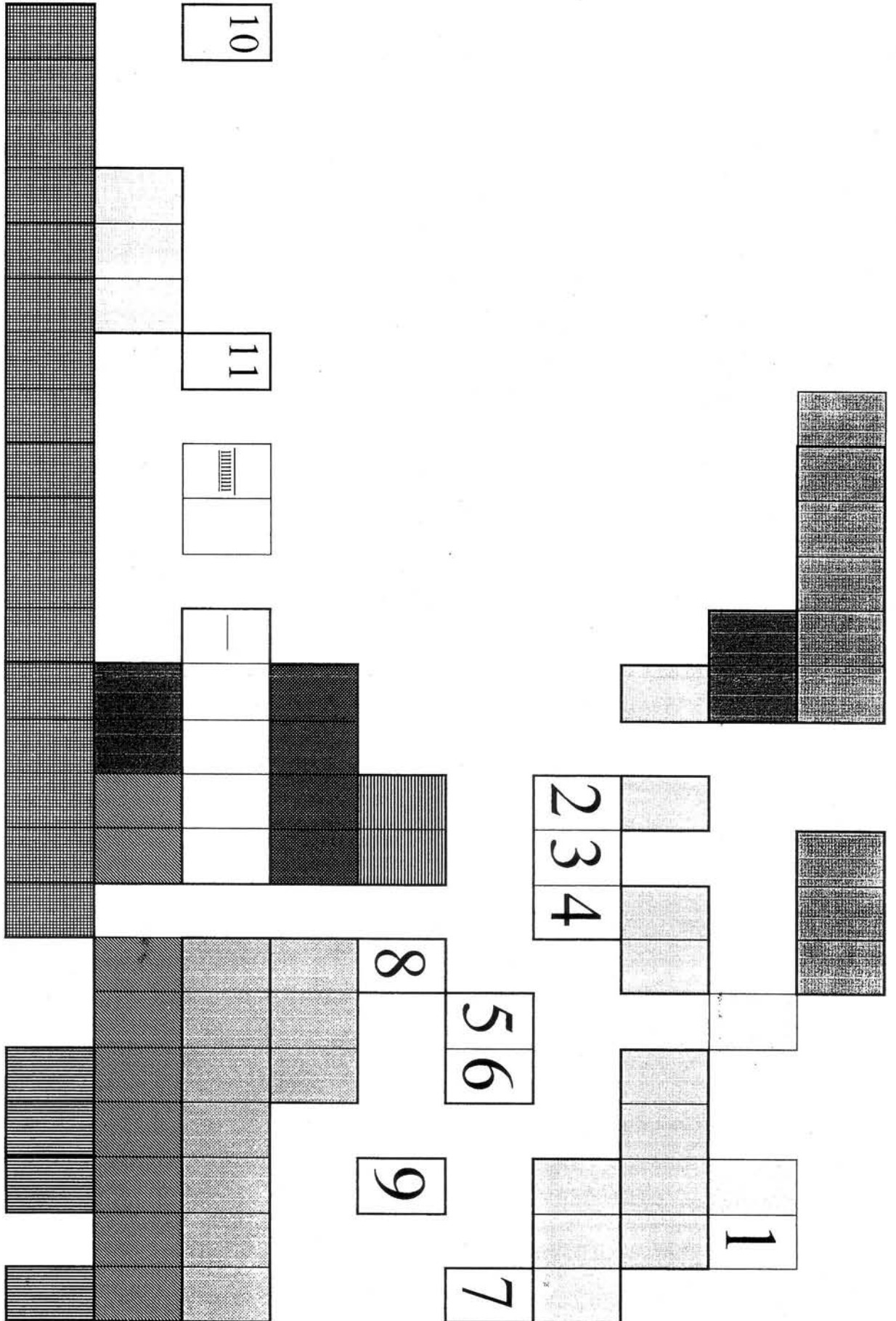
In 1654 is Jacob Meints, gehuwd met Annetje, gebruiker van 't Wildeveld.

Legenda bij de schematische plattegrond van het kerkhof te Maarhuizen.

	Bewoners van "Enne Jans Heerd", Maarhuizen 3	no. 1 t/m 9
	Bewoners van "Lutkehuisterheerd", Schaphalsterzijl 3	no. 10, 11 a, b, c, 62, 63
	Bewoners van "Schaphalsterheerd", Schaphalsterzijl 1	no. 12, 13
	Berent Eppens	no. 14
	Bewoners van "'t Wildeveld", Wildeveldseweg 3	no. 15 t/m 22, 26, 27, 28
	Arent Eises en Eise Arents Hijlkema	no. 23
	W.J.Woldendorp	no. 24
	Roeckes Clasen	no. 25
	Gertrut Jans Abberinga	no. 29
	Ritse Jacobs	no. 30
	Zonder tekst; graf van Frouwke Addinga	no. 31
	Bewoners van "Wierdaheerd", Schouwerzijlsterweg 12	no. 32, 33
	Zonder tekst	no. 34
	Nieske Heerens	no. 35
	Bewoners van "Dorreven", gebouw verdwenen	no. 36, 37, 38, 39
	Bewoners van de "Sijboltsheerd", gebouw verdwenen	no. 40 t/m 42, 52 t/m 58
	Familie Sichterman	no. 43
	Anna Catharina Frima	no. 44
	Bewoners van "Lutke Saaksum", Eenrumerweg 49	no. 45 a, c, t/m 51
	Familie Cannegieter	no. 59, 60, 61
	Bewoners van "Ernstheem", Eenrumerweg 53	no. 64 t/m 72
	Bewoners van de boerderij, Maarhuizen 1	no. 73 t/m 89
	Bewoners van "Ernstheem", Eenrumerweg 51	no. 45 b, 90 t/m 93

GERRIT JOESTEN, † 17 juni 1690. Volgens Pathuis is het graf op het moment, dat hij de teksten beschrijft, niet meer aanwezig. Het graf wordt ook genoemd door J.A. Feith in zijn "Graf-schriften in Stad en Lande".

GRIETJE JACOBS, † 14 mei 1688, echtgenote van Roekes Clasen.

De grafsteen van Roekes Clasen ligt nog wel op het kerkhof.

HILYE GER(RYTS), † 1691

Hilye Gerrits (Bolhuis) was ongehuwd. Haar vader, Gerrit Cornelis (Bolhuis), was geboren te Garmerwolde na 1625. Hij was landbouwer en provinciemeyer te Maarhuizen van 1650 tot 1694. Hij is rond 1650 gehuwd met Marretie Edes. Zij was geboren te Maarhuizen als dochter van Eede Fockens, landbouwer te Ernstheem, en Hille. Beide boerderijen Ernstheem behoorden eertijds tot het klooster Wijtwerd te Usquert. Ze komen voor in het Staatboek der Provinciale landen van de Stadsrentmeester Spanheim. Onder Wijtwerd Fol. 429 staat vermeld: "Eede Fockes tot Eernstehiem ende Hille gebr(ui)ken 120 Jucken. Ao. 1650 de Dogter Marretie getr(ouwd) an Gerryt Cornelis."

ALBERT LUYTIENS, † 4 juli 1629

Over Albert Luytiens zijn geen verdere gegevens bekend.

- *Werkgroep kerkhoven,*
Hilde Bolhuis

Bronnen:

- Pathuis, "Groninger Gedenkwaardigheden", Assen 1977
- Red. G. Boerma, A.F.Kruizenga, R. van der Tuuk, "Boerderijen in het Halfambt", Groningen 1992
- Red. dr. W.J.Formsma, "Winsum, gedenkboek 1982", Groningen 1982
- Bestuur Stichting Winsum 900, "Winsums Verleden", Groningen 1957
- P. Noord, Winsum
- Bosman, Leens
- de Vries, Winsum
- K. Dijkhuis, Usquert
- De Groninger Archieven, Groningen
- Mr. J.A.Feith, "Graf-schriften in Stad en Lande", Groningen 1910
- W. Duinkerken, "Sinds de Reductie in Stad en Lande van Groningen", deel 1, Groningen 1991
- Mr. J.A. Feith, "Ommelander Borgen en haar bewoners in de 17e en 18e eeuw", Groningen 1906
- W.J. Formsma e.a., "De Ommelander Borgen en Steenhuizen", Assen 1973
- K. ter Laan, "Groninger Encyclopedie", Groningen 1954-1955
- P. Noord, "Winsum-Obergum in oude ansichten deel 2", Zaltbommel 1983
- De internetsite JWTM Boezeman

De boerderij "Enne Jans Heerd" op de Wierde te Maarhuizen, nabij het kerkhof. Foto: P. Noord, foto van 1998

Ubel Wierda (1852-1920)

In ons blad 'Winshem' is eens aandacht besteed aan Enno Wierda, die veertig jaar lang burgemeester van de gemeente Winsum is geweest en bij testamentaire beschikking zijn boerderij met de landerijen aan de gemeente vermaakte. In Winsum hebben meer Wierda's gewoond, die ook van zich hebben laten spreken. Eén daarvan is Ubel Wierda, schrijver en uitvinder.

Ubel Wierda werd op 27 april 1852 in Winsum geboren uit een gezin met tien kinderen. Hij was een broer van de in de aanhef genoemde Enno Wierda. Ubel was een kleinzoon van Willem Wierda, die in 1812 eigenaar was geworden van de houtzaagmolen en kalkbranderij aan de weg naar Schouwerzijl. In 1821 kwam daar een oliemolen bij. Ubel werd boekhouder bij dit bedrijf. Hij was een echte Groninger en iemand zonder franje. Hij was klein van postuur. Op latere leeftijd had hij een puntbaardje. Ubel was een denker, ijverig en iemand met verbeeldingskracht. Hij duldde geen tegenspraak. Volgens de Groninger encyclopedie wordt hij beschouwd als landbouwkundige maar hierover is niet zoveel bekend.

Schrijver

Ubel Wierda kreeg bekendheid als schrijver. Hij bezat als weinigen onder de Groninger dialectschrijvers het vermogen de spreektaal van hen die hij gekend had zuiver en onvervalst in pittige, korte zinnen weer te geven. We treffen hem voor het eerst aan in: 'Goldjebloemen, Bloemlezing van alles wat. Verhoalen ien 't Grönnensch.' (Winsum, J.C. Mekel 1899.) Wierda wordt beschouwd als de naamloze redacteur van deze bloemlezing. Van zijn hand en onder zijn naam zijn hierin drie verhalen opgenomen, namelijk: Winter, Geert Hunsingo ien stadse kemedie en 'n Torenbrand. Hij woonde toen in Den Haag, waar hij in 1897 naar toe vertrok.

In 1916 liet hij weer van zich horen. Toen verschenen: Keuken schoon'n, Deugt, 'n Lokoal-spoorrais 't Hoogeland op en De kepotte weerhoan. Wierda heeft alleen proza geschreven. Zijn dialoog is steeds boeiend, terwijl de uitingen van de sprekend ingevoerde personen evenveel bewijzen zijn van een psychologisch inzicht. Dit spreekt misschien wel het meest uit Keuken schoon'n. In dit verhaal wordt een ontmoeting geschetst tussen een boerenmeid 'veur 't rouge waark' en een joodse opkoper die minder haast had dan het meisje.

Waarschijnlijk heeft Ubel Wierda ook een werkzaam aandeel

Tekening van de Groninger schaatsfabriek (rechtsboven). De tekening werd gebruikt voor het briefpapier van de Groningse fabriek, waar een unieke schaats werd gemaakt, waarop men zowel kon hard- als schoonrijden.

gehad bij de uitschrijving van een prijsvraag over Regnerus Preadinius in 1884. Er zijn toen twaalf toneelstukken ingezonden. Wierda was toen 32 jaar en woonde nog in Winsum. De prijsvraag is van grote betekenis geweest voor de Groninger dialecttoneelliteratuur. Hij was ook medewerker van het Maandblad Groningen. De redactie van dit blad heeft Wierda in de volgende bewoordingen herdacht: "Zijn korte krachtige schetsen zijn meesterwerkjes in 't Gronings en behoren tot 't beste wat wij hebben".

Uitvinder

Naast dialectschrijver was Ubel Wierda ook uitvinder van unieke schaatsen. Rond 1880 brak hij het hoofd over het merkwaardige fenomeen schaatsenrijden. Hij wist namelijk alles over schaatsen en wond zich geweldig op over de 'erbarmelijke' vormen die Friese schaatsfabrikanten al jaren lang fabriceerden en die volgens hem nooit iets functioneels aan de schaats toevoegden.

Wierda heeft aan het Winsumerdiep gewoond en werd 's winters van nabij geconfronteerd met schaatsenrijders en de soorten schaatsen, waarop werd gereden. In 1890 verscheen van zijn hand een wetenschappelijk onderbouwde verhandeling over het schaatsenrijden in het blad *De Nederlandsche Sport*. Hieruit blijkt hoe grondig hij het fenomeen schaatsenrijden had bestudeerd.

Zijn onderzoek leidde tot de ontwikkeling van de zogenaamde multiplexschaats, waarvan het ijzer aan twee zijden bruikbaar was. Het ijzer was derhalve boven én onder geslepen, de ene kant voor het hardrijden en de andere kant voor het schoonrijden. Bij de presentatie van deze schaats liet hij in de folder een terechtwijzing opnemen aan het adres van de concurrentie. Wierda vond naast de multiplexschaats nog 27 andere modellen uit, die al even revolutionair waren. Deze zijn nooit op de markt verschenen maar de multiplexschaats werd wel in productie genomen, dit nadat in twaalf landen patent werd verkregen.

Via het internationaal bedrijf 'De Multiplex Schaats and Manufacturing Company' pakte Wierda de zaken groot aan. Hij pro-

beerde de schaatsen in diverse landen te verkopen. Daarvoor werd een reclamefolder in vier talen gedrukt, met aanprijzingen van sportpionier Pim Mulier. In 1895 slaagde Wierda erin de firma Anton Tönnies in Groningen voor zijn uitvinding te interesseren. Tönnies was afkomstig uit Duitsland en directeur van 'De Multiplex Schaats and Manufacturing Company' (eigendom van Engelsen).

Het bedrijf huurde in 1895 een hal aan het Winschoterdiep. Met moderne machines werden er enkele honderden paren multiplexschaatsen per dag geproduceerd tegen een prijs van f 9,50 per stuk (af fabriek). In 1897 vond uitbreiding van het bedrijf plaats in een gebouw tussen het Hoornsediep en de Eelderstraatweg (Paterswoldseweg). De winter daarop was zacht en de verkoop van schaatsen viel tegen. Op 15 april 1898 werd er 's morgens om negen uur ineens brand gemeld in het fabrieksgebouw aan de Winschoterdiep.

Volgens het Nieuwsblad van het Noorden zat er een 'luchtje' aan deze brand. Het gebouw en de machines gingen verloren maar de schaatsen waren elders opgeslagen en zijn dus gespaard gebleven. De productie van de schaatsen werd na de brand geconcentreerd in het pand aan de Eelderstraatweg. Het bleef echter kwakkelen met het te groot opgezette bedrijf en in 1904 kwam het einde. Directeur Tönnies ging terug naar zijn geboorteland Duitsland en de voorraad schaatsen en het patent van de multiplexschaatsen werden overgenomen door de firma G.S. Ruiten in Akkrum.

Op 28 februari 1920 overleed Ubel Wierda in 's Gravenhage. Zijn verzameling schaatsen dook weer op in een doos in Woerden en kwam later in het bezit van een verzamelaar uit Sneek.

■ P. Noord

Bronnen:

- *Winsums Verleden*
- *De Telegraaf*, 25 januari 1992
- *Groninger Gezinsbode*, 31 januari 1996

Scheuvelbier

Een recept uit 'Povvert Pankouk Pierewaai',
Groninger Kost. Uitgave:
Streekhistorisch Centrum Stadskanaal.

125 g bruine suiker
1 l bier
1 dl brandewijn
2 eieren
2 kruidnagels
een stukje pijpkaneeel
ietsje zout
citroenschil

Laat het bier trekken met de kruiden op een zacht vuurtje. Meng de eieren met de suiker en voeg dit al roerend aan het bier toe. Blijf roeren tot de massa zich bindt. Voorkom koken. Roer daarna de brandewijn en het zout erdoorheen. Scheuvelbier is een heerlijke drank bij koud weer.

De minuutplans van de gemeente Winsum van 1828

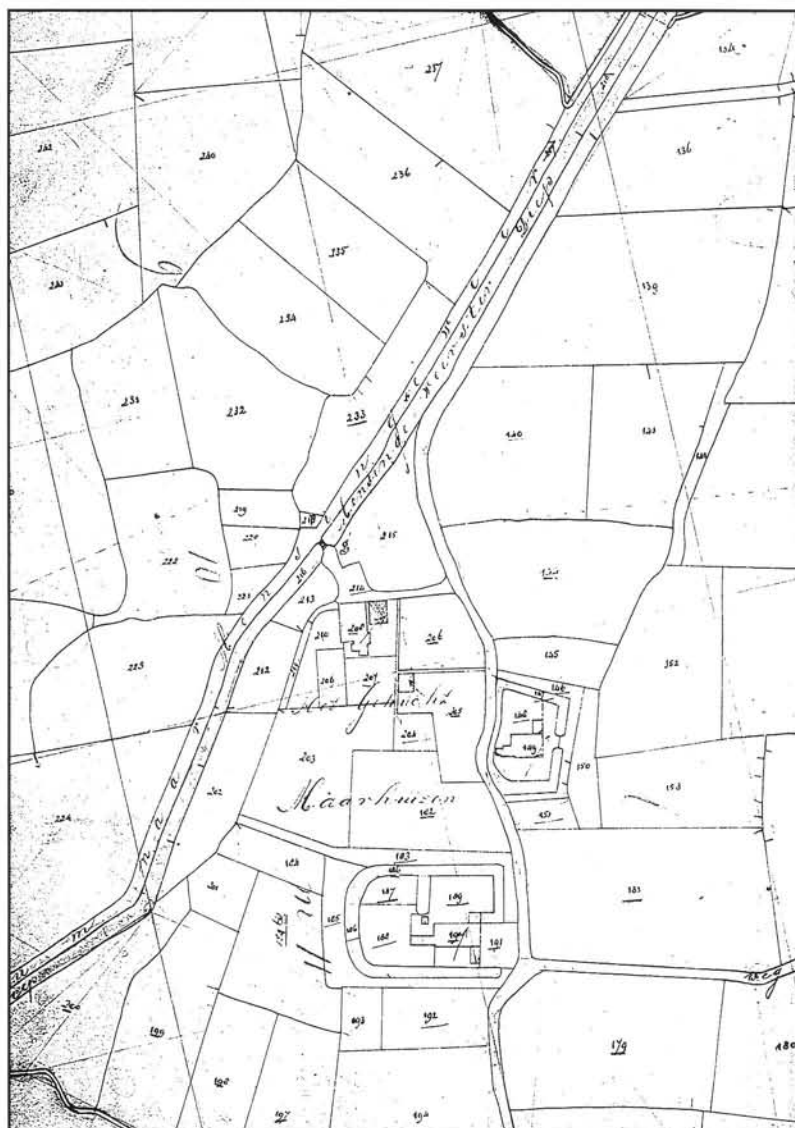
Aflevering IV: De kom van Maarhuizen (Sectie A)

In drie voorgaande afleveringen hebben wij achtereenvolgens fragmenten uitgegeven van de oudste minuutplans of kadastrale kaarten van de gemeente Winsum: deze betroffen de kom van Obergum, Winsum en Bellingeweer.

In deze bijdrage is de kom van Maarhuizen aan de beurt.

Na de kaart hebben wij weer enige belangrijke oudere gegevens met betrekking tot het kerspel Maarhuizen toegevoegd.

Fragment van het oorspronkelijke tweede kaartblad van sectie A, de kom van Maarhuizen.

De hierna uitgegeven kaart van de kom van Maarhuizen is een fragment van de zgn. sectie A van de oude kadastrale gemeente Winsum.¹ Voor de gehele sectie A, - altijd het meest noordwestelijke deel van een gemeente -, die de naam 'Maarhuizen' draagt, vervaardigde de landmeter 1^e klas, R.B. Leggelo, twee kaartbladen (schaal 1 : 2500). De kom van Maarhuizen bevindt zich op het tweede kaartblad en heeft op de overzichtskaart van alle secties het bijschrift 'Gehucht genaamd Maarhuizen' en op dit kaartblad 'Het Gehucht Maarhuizen'. Diagonaal over het afgedrukte kaartfragment van linksonder naar rechtsboven loopt het Mensingeweerster Diep, ook wel Maarhuizer Diep geheten, met parallel daaraan de trekweg naar Mensingeweer, dat meer zuidelijk bij 'Looptil(len)' uitkwam in het Winsumer Diep. Op de overzichtskaart wordt de weg aangeduid als 'Trekvaartweg van Ulrum naar Groningen'. Links onder in de hoek van het afgedrukte fragment is nog een klein stukje zichtbaar van de

zgn. Zuider tocht. Rechts boven zijn twee stukjes zichtbaar van Snaphaans tochten, waarlangs een deel van de noordwest-grens van de gemeente liep. De weg aan de oostelijke zijde van het Mensingeweerster Diep was die naar Ranum en Obergum. Bij de kruising takte de weg naar Baflo in oostelijke richting af. Het eerste kaartblad van de sectie Maarhuizen betreft het gebied van Schaphalsterzijl (ten noorden van het Winsumer Diep) tot aan het Mensingeweerster Diep, met inbegrip van 't Wildeveld en Baatjeborg. Aan 't Wildeveld en Baatjeborg zullen wij in een volgende aflevering afzonderlijk aandacht besteden.

Het tweede kaartblad van sectie A werd voor deze uitgave met behulp van een computer weer op dezelfde wijze bewerkt als de voorgaande kaartfragmenten. De onderstaande tabel, die uit de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels is samengesteld, vermeldt wederom per perceel de bekende gegevens.

SECTIE E (fragment). De kom van Maarhuizen

nr.	achternaam	voornamen	beroep	woonplaats	☛ functie perceel	opp.m ²
134	Zwart (wed.)	Derk Jans	landbouwer	Maarhuizen	bouwland	8650
136	Sijbolts	Sijbolt Meertens	landbouwer	Maarhuizen	bouwland	14480
139	"	"	"	"	"	25220
140	"	"	"	"	"	15400
141	"	"	"	"	"	11300
142	"	"	"	"	weg als bouwland	1930
144	Brommersma	Wijbe Jans	landbouwer	Maarhuizen	weideland	14690
145	Sijbolts	Sijbolt Meertens	landbouwer	Maarhuizen	weideland	3130
146	"	"	"	"	"	1580
147	"	"	"	"	water als weideland	1960
148	"	"	"	"	boomgaard	1050
149	"	"	"	"	huis en tuin	1900
150	"	"	"	"	bouwland	2230
151	"	"	"	"	tuin	1220
152	"	"	"	"	weideland	12570
153	"	"	"	"	"	9040
178	Brommersma	Wijbe Jans	landbouwer	Maarhuizen	weideland	18840
179	"	"	"	"	"	19440
180	"	"	"	"	"	15910
181	"	"	"	"	"	22420
182	Brommersma	Wijbe Jans	landbouwer	Maarhuizen	bouwland	8680
183	"	"	"	"	weg als bouwland	2950
184	Ham, van (wed.)	Ame Cornelis	landbouwer	Maarhuizen	bouwland	2580
184 ^{bis}	"	"	"	"	"	8250
185	Brommersma	Wijbe Jans	landbouwer	Maarhuizen	weideland	3430
186	"	"	"	"	water als weideland	3740
187	"	"	"	"	boomgaard	910
188	"	"	"	"	tuin	2290
189	"	"	"	"	tuin	2190
190	"	"	"	"	huis en tuin	1600
191	"	"	"	"	weideland en erf	1120
192	"	"	"	"	weideland	4540
193	"	"	"	"	"	1800
194	"	"	"	"	bouwland	17680
197	Ham, van (wed.)	Ame Cornelis	landbouwer	Maarhuizen	bouwland	11170
198	"	"	"	"	weideland	7810
199	"	"	"	"	"	12050
200	"	"	"	"	bouwland	12050
201	"	"	"	"	weideland	2440
202	"	"	"	"	bouwland	5480
203	"	"	"	"	"	9040
204	Maarhuizen, Kerk van (gewezen)				kerkhof	1060
205	Ham, van (wed.)	Ame Cornelis	landbouwer	Maarhuizen	bouwland	4290
206	"	"	"	"	"	3790
207	"	"	"	"	boomgaard	1560
208	"	"	"	"	huis en erf	2090
209	"	"	"	"	tuin	1080
210	"	"	"	"	boomgaard	1660

nr.	achternaam	voornamen	beroep	woonplaats	functie perceel	opp.m ²
211	Ham, van (wed.)	Ame Cornelis	landbouwer	Maarhuizen	weg als bouwland	570
212	„	„	„	„	bouwland	2790
213	„	„	„	„	weideland	1440
214	„	„	„	„	„	1560
215	„	„	„	„	„	6180
216	Groningen, Provincie				trekdiep	19040
218 ²	Ham, van (wed.)	Ame Cornelis	landbouwer	Maarhuizen	weideland	187
219	„	„	„	„	„	1900
220	„	„	„	„	„	1740
221	„	„	„	„	tuin	1090
222	„	„	„	„	weideland	10490
223	„	„	„	„	bouwland	13010
224	„	„	„	„	weideland	22060
230	„	„	„	„	bouwland	25780
231	„	„	„	„	weideland	9730
232	„	„	„	„	„	13390
233	„	„	„	„	„	7580
234	Sijbolts	Sijbolt Meertens	landbouwer	Maarhuizen	weideland	11400
235	„	„	„	„	„	10300
236	„	„	„	„	„	14740
237	Ham, van (wed.)	Ame Cornelis	landbouwer	Maarhuizen	weideland	24180
240	„	„	„	„	bouwland	16730
241	„	„	„	„	„	11370
242	„	„	„	„	„	23460

Enkele oudere gegevens met betrekking tot de 'kom' van Maarhuizen³

Zoals uit de kaart en OAT goed valt te zien waren er omstreeks 1830 slechts drie, met boerenbehuizingen bebouwde percelen in, wat wij gemakshalve 'de kom' van Maarhuizen hebben genoemd. De eigenaren van deze behuizingen (nr. 149, 190 en 208) blijken tevens de bezitters van vrijwel alle direct omliggende bouw- en weideland. De twee zuidelijke behuizingen, nl. die van Brommersma (nr. 190) en Sijbolt (nr. 149) waren omgeven door water en vertonen op het eerste gezicht een steenhuis- of borg-achtig karakter. Toch zijn zij dat nooit geweest. Meer zuidelijk lag onder Maarhuizen aan het Winsumer Diep echter wel de Batenborg, ook wel Bo(l)tjeborg of Ba(at)jeborg genoemd, die in het midden van de 17^e eeuw in bezit was van een zekere Bate de Sighers, van wie de naam wellicht op de bebouwing is overgegaan. Zij was gehuwd met Eisso Sighers. Hun zoon, Wouter van Sigers noemde zich 'tot Batenborch jonker en hoveling te Baflo, Ranum, Maarhuizen, Mensingeweer en Eenrum'.⁴ Het is echter waarschijnlijk dat Batenborg in de 17^e en 18^e eeuw niet echt het uiterlijk of de allure van een borg heeft gehad. Omstreeks 1830 was Baatjeborg in bezit van Janna Jacobus Heerema, weduwe van Pieter Alberts Albertsma.

Overigens is op het hier uitgegeven kaartfragment nog zichtbaar dat er naast de drie genoemde boerderijen nog een vierde heeft bestaan; deze lag op het perceel naast het kerkhof, nl. op nr. 205, waar in de linker bovenhoek nog de restanten van een bouwsel zijn aangegeven.

Hieronder geven wij in het kort enkele bijzonderheden van deze vier boerderijen tot ca. 1830.

Nr. 190: de boerderij Maarhuizen 1 (nr. 190), die ten tijde van

de kaart in bezit was van Wijbe Brommersma en zijn vrouw Neeltje Pieters Meijer, was tot aan de Reductie in 1594 bezit van het Johanniterklooster te Wijtwerd bij Usquert. Omstreeks die tijd was het geheel 116 jukken groot. In het onvolprezen boek *Boerderijen in het Halfambt*.⁵ (nr. 210, p. 509-510) zijn de opeenvolgende meijers vanaf 1632 tot 1771, het jaar waarin de provincie de eigendom verkocht aan de Heer van Ulrum, te vinden. In 1783 behoort het goed aan Gesina Bolt, dochter van de predikant van Winsum en Eilke Freriks Husinga. Gesina Bolt hertrouwt in 1786 met Gerrit Jans Smith. Drie jaar later komt de boerderij aan Gesina's nicht, Aleida Bolt die gehuwd was met Jan Dietert van der Tuuk. Nadat de laatste in 1790 hertrouwt met Willemina Alberts de Groot, wordt de boerderij in 1820 verkocht aan Wijbe Jans Brommersma.

Nr. 149: van de inmiddels verdwenen boerderij Sijboltsheerd (Maarhuizen) behoorde in 1721, ca. 35 jukken groot, het eigendom toe aan de Heer van Wetsinge. Gebruiker was toen Luitje Alberts, die reeds in 1689 nog eens 11 jukken provincieland in gebruik had genomen, die waren afgesplitst van een boerderij onder Obergum. Hierna kwam het gebruik aan Sierp Luitjes en diens vrouw Martje Hillebrands, In 1763 volgden Jan Wildriks en Elisabeth Remts, die later hertrouwde met Jacob Tiddes. In 1783 vindt verkoop plaats aan Remge Jacobs en Stijntje Geerts met de eigendom van de beklemming van 40 juk (met een huur van f 128,- aan de douairière Rengers, vrouwe van Farmsum) en de beklemming van 11 juk (huur f 33,-). In 1821 verkoop Remge Jacobs (Vennema) het geheel aan Sijbolt Meertens Sijbolts en diens vrouw Trientje Alderts Ripperda.⁶

Nr. 208: de boerderij Enne Jans Heerd (Maarhuizen 3) behoorde oorspronkelijk tot het klooster van Aduard. Na de Reductie

in 1594 kwam hij aan de provincie. Tot 1771, het jaar waarin de blote eigendom door de provincie verkocht werd aan J.G. Geertsema en diens vrouw A. Bourboom, zijn de opeenvolgende gebruikers in het boerderijenboek van het Halfambt zorgvuldig opgesomd. In 1655 was het geheel, 89 juk en 15 roeden groot, in gebruik bij Ludwe en Jan Clasen. Enkele jaren later, in 1668, werden 2 juk afgestaan, omdat in dat jaar de trekvaart werd gegraven. In 1778 verwerven Grietje Eijlkes en Pieter Symens het goed, die het op hun beurt weer verkopen aan Grietje Freerks en Enne Jans, wiens naam op de boerderij is overgegaan. In 1802 draagt Enne Jans de heerd over aan zijn dochter Grietje Ennes Huizing en schoonzoon Ame Cornelis van Ham, die wij in onze tabel vermeld vinden.⁷

Nr. 205: zoals boven reeds vermeld en op de kaart nog zichtbaar stond er op dit perceel nog een boerderij. Deze was, 11 juk groot, oorspronkelijk bezit van het Johannierklooster te Wijtwerd. Op 29 december 1815 kocht Ame Cornelis van Ham deze boerderij met omliggend land en voegde deze bij zijn andere bezit te Maarhuizen.

Ten tijde van de hier uitgegeven kaart was er al geen sprake meer van een kerk te Maarhuizen. Wij weten dat deze reeds in 1211 aanwezig moet zijn geweest. In dat jaar namelijk verhefde de bisschop van Munster de pas gestichte kerk van Maarhuizen tot parochiekerk, onafhankelijk van de moederkerk te Baflo. Uit de tijd voor de Reformatie is ook een zestal pastoors van Maarhuizen met naam bekend. In de vijftiende eeuw werd de zielzorg uitgeoefend door priesters uit het Johannierklooster te Wijtwerd dat, zoals wij boven zagen, tot 1594 tevens de eigenaar was van de boerderij Maarhuizen 1 (nr. 190). Na de hervorming is er te Maarhuizen geen eigen predikant benoemd. De gemeente werd toen afwisselend gecombineerd met Winsum en Obergum, totdat zij in 1726 voorgoed met Obergum werd verbonden. De kerk en het kerkhof bleven echter bestaan. De kerk moet uiteindelijk reeds voor 1780 zijn gesloopt. Op de hier uitgegeven kaart is alleen nog het inmiddels monumentale kerkhof aanwezig (perceel 204).

Enkele oudere gegevens van andere boerderijen onder Maarhuizen

Ten zuiden van de 'kom' lagen naast Baatjeborg nog de boerderijen Lutkehuisterheerd (Schaphalsterzijl 3) en 't Wildeveld (Wildeveldseweg 3). Beide behoorden evenals de Enne Jans Heerd aanvankelijk tot het bezit van het Cisterciënserklooster van Aduard. De Lutkehuisterheerd was in die tijd 40 jukken groot. Omstreeks 1830 was de boerderij in bezit van Jan Jacobs Boer en Anje Jacobs Kuipers. 't Wildeveld was 84 grazen groot, en behoorde ca. 1830 aan Gerrit Jacobs Wildeveld en Martje Bonnes.⁸

Noordwestelijk van de 'kom' van Maarhuizen lag nog de boerderij De Grote Meren (ook De Meeren genoemd). Aan de bovenzijde van het hier uitgegeven kaartfragment, tussen perceel 136 en 134 is nog een weggetje zichtbaar dat naar De Meren voerde. Perceel 134 behoorde aan Derk Jans Zwart, die toen eigenaar was van De Grote Meren. Ook deze boerderij kent een lange geschiedenis, omdat hij tot 1594 behoorde tot het bezit van het klooster Wijtwerd.

Nog verder noordwestelijk, in een eigenaardige uitstulping van de gemeentegrens, lagen tenslotte nog drie boerderijen die onder Maarhuizen behoorden, nl. de beide boerderijen Ernst-

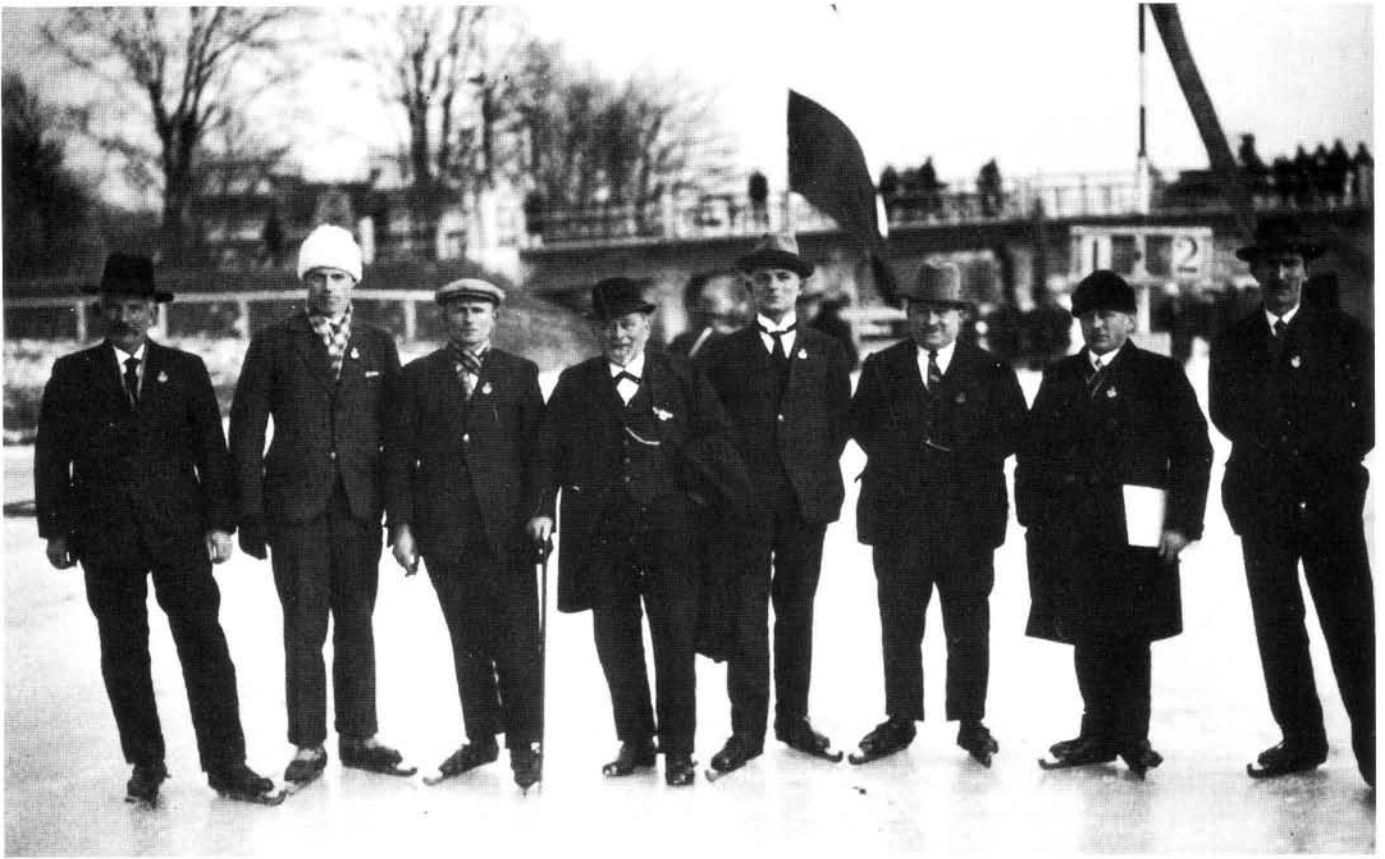
heem (Eenrumerweg 53 en 51) en Lutke Saaksum (Eenrumerweg 49). Alle drie waren aanvankelijk wederom bezit van het Johannierklooster van Wijtwerd. Ernstheem 1 (ca. 1600 120 juk groot) was omstreeks 1830 in bezit van Harm Klaassens Wijk; Ernstheem 2 (ca. 1600 112 juk groot) van Trijntje Onnes Venema, weduwe van Jacob Derks Knol; Lutke Saaksum tenslotte (ca. 1600 73 juk) behoorde ten tijde van onze kaart aan Enne Jans Huizingh en Trijntje Heines Ellens. Aan Lutke Saaksum en de beide boerderijen Ernstheem zal eveneens in een afzonderlijke bijdrage aandacht worden besteed.

Volgens Formsma zou de eigenaardige noordwestelijke uitstulping van de oude gemeentegrens veroorzaakt kunnen zijn door het feit dat de parochie van Maarhuizen in 1468 werd uitgebreid met een gedeelte van de toen opgeheven parochie Lutke Saaksum.

■ Jacques Tersteeg

■ Kees Wolters

1. *Wederom onze dank aan Clemens Tersteeg die de kaart voor ons scande.*
2. *Nummer 217, de weg van Winsum naar Mensingeweer, is niet verder gespecificeerd.*
3. *De belangrijkste, meer algemene gegevens m.b.t. het kerkspel Maarhuizen in deze paragraaf zijn ontleend aan W.J.Formsma, 'Winsum voor 1850'. In: Winsum, Gedenkboek 1982. Red. W.J. Formsma. Groningen 1982, p. 31-102.*
4. *Dr. W.J. Formsma, R.A. Luitjens-Dijkveld Stol en A. Pathuis, De Ommelander Borgen en Steenhuizen. Assen/Maastricht 1987 (2^e druk), p. 244-245.*
5. *De volgende gegevens met betrekking tot de verschillende boerderijen onder Maarhuizen zijn ontleend aan dit standaardwerk onder redactie van G. Boerma, A.F. Kruijenga en R. van der Tuuk (Groningen 1992), p. 497 e.v. Voor meer gegevens m.b.t. de hier behandelde boerderijen onder Maarhuizen na ca. 1830 raadplege men ook dit standaardwerk.*
6. *Zie in het vorige Infobull Winshem (4^e jrg. Nr. 1, april 1999) de niet geheel volledige bijdrage van Henk van Halteren, 'Is er leven voor de voormalige boerderij Sijboltsheerd?', p. 7.*
7. *Voor gegevens na ca. 1830 zij hier verwezen naar het genoemde Boerderijen in het Halfambt en de recente bijdrage van D. de Vries, 'De boerderij "Enne Jans Heerd" te Maarhuizen'. In: Infobull Winshem, 3^e jrg. nr. 3 (december 1998), p. 17.*
8. *Zoals reeds vermeld zullen deze boerderijen in een afzonderlijke bijdrage worden behandeld.*

In 1928 bestond het bestuur van de Winsumer IJsbahn uit, van links naar rechts gezien: P. ten Hoorn, H.K.J. Timmer, penningmeester G. Sissing, voorzitter P. Bruins, secretaris Jacob Timmer, A. van der Veen, P.M. Harkema en H. Postema. Tijdens wedstrijden, zoals hier, en andere feestelijkheden droegen de bestuursleden een speciaal gemaakt onderscheidingsteken.

Winsumer IJsbahn 1865-1999

In deze serie rond het verenigingsleven in Winsum stond in ons vorige Infobulletin het 111-jarige muziekgezelschap Triton centraal. Ditmaal hebben we het over een vereniging die nog een kleine kwart eeuw ouder is: de Winsumer IJsbahn, opgericht op 12 maart 1865 ten huize van A.S. Borgman. In Nederland bestaat de Wet op vereniging en vergadering vanaf 1855 en het clubverband was in de beginjaren van de Winsumer IJsbahn dan ook een betrekkelijk nieuw fenomeen.

De eerste bestuurders hadden het zeker niet gemakkelijk maar er is in de loop der jaren in organisatorisch opzicht veel tot stand gekomen. Zo was Winsum zelfs betrokken bij de oprichting van de KNSB. Anno 1999 is de Winsumer IJsbahn nog steeds een bloeiende vereniging met een eigen ijsbaan die aan alle technische eisen voldoet, met zo'n vijfhonderd contribuanten, één erelid, een tienkoppig bestuur dat 'van wanten weet' en het pas echt naar 't zin heeft als de Noorderrondritten weer in de lucht zitten ... èn ... de vereniging beschikt over uitgebreid archiefmateriaal dat zicht geeft op rijke folklore en vele dierbare herinneringen herbergt. Een fragment daarvan vindt u terug in dit artikel. Het is maar een tipje van de sluier want over de Winsumer IJsbahn is meer te vertellen ... veel meer.

Ter bevordering der ijsvermakelijkheden

In het midden van de vorige eeuw vormen armoede, terugkerende werkloosheid in de wintermaanden en de binnenschippers die bij ijsgang gedwongen zijn het werk stil te leggen de aanleiding om op het ijs wedstrijden te organiseren waar wat geld en levensmiddelen mee te verdienen zijn. Deze vorm van steunverlening vormt eigenlijk de bron voor het ontstaan van de talrijke ijssclubs die in de wintermaanden, als het een beetje vriezen wil, met elkaar ons land dat typisch Hollandse geven. Tegen deze achtergrond wordt na een lange winter in "... eene bijeenkomst, gehouden te Winsum, den 12 Maart 1865, door 27

1865. Winsumer Ijsbaan, 1890.

(prov. GRONINGEN).

(IJs en weder dienende.)

HARDRIJDERIJ DOOR MANNEN

op Zaterdag 13 December 1890.

Prijzen van f 100, f 50 en f 20.

Ter herdenking van het 25jarig bestaan, al bij deze gelegenheid tevens worden uitloofd:

Aan den winnaar van den 1sten prijs een **GOUDEN MEDAILLE**, van wege de VEREENIGING; aan den winnaar van den 2den prijs een **GROOTE ZILVEREN MEDAILLE**, door het BESTUUR van het NEDERL. SCHAATSENRIJDERSBOND vereerd.

Badelijk na aloop der rijderij Vuurwerken op het ijs en verlichting à giorno, alles opgeluisterd door MUZIEK.

AANGIFTE vóór 11 $\frac{1}{2}$ uur bij HOFMAN.

De secretaris:
E. VAN HAM.

Leden eene vereeniging opgericht, ter bevordering der ijsvermakelijkheden in de gemeente Winsum." Het doel van de vereeniging luidt: "... de genoegens van het ijsvermaak te verhoogen door zoveel mogelijk middelen aan te wenden, om de veiligheid en de bruikbaarheid van het ijs te bevorderen; hier toe, zoo veroorbaar, met het Bestuur der Gemeente in overleg te treden en het toezigt op de baanvegers uit te oefenen; wij-

In eene bijeenkomst, gehouden te Winsum den 12. Maart 1865, is door 27 Leden eene vereeniging opgericht, ter bevordering der ijsvermakelijkheden in de gemeente Winsum, en is aldaar vastgesteld het navolgende

*Reglement
voor de vereeniging, ter bevordering der ijsvermakelijkheden, gevestigd in de gemeente Winsum.*

Artikel 1.

Het doel derer vereeniging is: de genoegens van het ijsvermaak te verhoogen, door zoveel mogelijk middelen aan te wenden, om de veiligheid en de bruikbaarheid van het ijs te bevorderen; hier toe, zoo veroorbaar, met het Bestuur der Gemeente in overleg te treden en het toezigt op de baanvegers uit te oefenen; rijden, om op geschikte tijden, door het uitlooven van prijzen, hardrijderijen te doen houden, en alles aan te wenden, dat in betamelijken zin, het ijs tot een veld van velerlei genoegens maken kan. Deze vereeniging zal den titel voeren van de Winsumer Ijsbaan, en hare vergaderingen houden in een geschikt lokal in een der dorpen Winsum of Obergum, zoveel mogelijk bij afspraak.

Artikel 2.

De dor, die de ouderdom van 18 jaren bereikt heeft, kan lid dezer vereeniging worden tegen de jaarlydsche Contributie van twee gulden, hiertoe moet hij zich bij den Secretaris-pers.

WINSUMER IJSBAAN.

Hardrijderij van MANNEN,

op ZATERDAG 5 JANUARI 1924.

Prijzen: f100, f60, f40, f25 en f10.

LIJST DER RIJDEERS.

Omloop			No.	N A A M.	WOONPLAAS.
1	2	3			
X			1	A. V. D. VEEN.	Winsum
		X X	2	P. DIJKSTRA 40	Beets
	X		3	E. LUPPERS	Reiderwolfering
X			4	H. P. WOLFARD	Middelstum
		X	5	H. WOLDRING	Groningen
X			6	R. SIEBENGA	Marum
			7	G. GOODIJK 1100	Marum
			8	K. DIJKHUIS 25	Winschoten
			9	W. POSTMA 60	Rauwerd
X			10	S. BOOMSMA	Winsum
		X	11	K. FOLKERTS	den Andel
X			12	JAC. TRENNING 10	Helpman

ders, om op geschikte tijden, door het uitlooven van prijzen, hardrijderijen te doen houden, en alles aan te wenden wat in betamelijken zin het ijs tot een veld van velerlei genoegens maken kan."

Hoewel de vereeniging in latere tijden een gezonde financiële positie weet te verkrijgen melden de notulen in 1865 nog dat besloten moest worden "... in aanmerking nemende de nog zwakke toestand der kas, vooreerst geen onderscheidingentekenen voor de leden in te voeren en dit punt in advies te houden tot eene latere vergadering." En met het oog op die toestand van de kas besluit men in het eerste vereenigingsjaar ook dat de ruimte die voor hardrijderijen wordt afgesloten voor leden met dame gratis toegankelijk is, maar dat het ook "... wijders toegestaan was voor het publiek tegen een matige contributie" te komen. Aanvankelijk mochten "... de prijzen en premiën tezamen hoogstens twintig gulden bedragen." Maar in 1867 wordt ten huize van D. Hofman al besloten de prijs op honderd gulden en de premie op vijftig gulden te stellen. Op 9 januari 1868 wordt de eerste wedstrijd uitgeschreven waar dergelijke hoge prijzen op het spel staan, de entreprijzen bedragen dan respectievelijk 50 cent voor mannelijke ingezetenen en 25 cent voor vrouwelijke en voor vreemdelingen. Maar helaas ... de Ijsvereeniging Groningen heeft op dezelfde dag ook een wedstrijd uitgeschreven ... Na spoedberaad van het Winsumer bestuur en de directie van de stad-Groninger vereeniging is de rijderij te Winsum uitgesteld tot 10 januari. Volgens de notulen werd de rijderij gehouden "... onder begunstiging van het schoonste winterweer en ten aanschouwe van een groote schare van hier en elders."

Infobulletin Winshem

Op 10 februari 1917 werd een rijderij gehouden, waar de drieëndertig-jarige plaatselijke favoriet, G. Sissing, (op de foto derde van links met pet) de eerste prijs in de wacht sleepte. De volgende bestuursleden zijn op deze foto te zien, van links naar rechts: P. ten Hoorn, H. Timmer, H. van der Veen, B. Bruins Hzn., J. Timmer, P. Bruins, Kruidering, W. Louwes en B. Harkema (de meesten herkenbaar aan het onderscheidingsteken).

Bestuur WINSUMER IJSBAAN, receptie 100-jarig bestaan in hotel "De Gouden Karper" (K. van Iddekinge). Zittend van links naar rechts: G. Dekens (secretaris), J.C. Mekel (voorzitter), P.J. Beins (penningmeester). Staande van links naar rechts: J. Groeneveld (vice-penningmeester), J. Bruins (vice-voorzitter), H. v.d. Veen (commissaris), J. Timmer Jkzn (commissaris), J.O. Timmer (vice-secretaris), A. v.d. Veen (commissaris), R. Akker (commissaris).

De rijders verzamelen zich voor de start van de afvalwedstrijd van de Winsumer-Ijsbaan. 5 januari 1996

Haite melk en kolle kouk

De jaren gaan voorbij, ook buiten het eigenlijke clubverband wordt invloed aangewend. De gemeente wordt gevraagd voor aanleg en onderhoud van ijsbanen en bezoldiging van baanvegers. Er komen wedstrijden voor de schooljeugd en in 1876 is er zelfs sprake van een wedstrijd in het schoonrijden. In 1890 viert de vereniging gezond en wel haar 25-jarig bestaan maar wordt nog in datzelfde jaar geconfronteerd met een kastekort van wel ... 85 cent. De tekorten lossen zich weer op en om de belangstelling voor de ledenvergaderingen te vergroten worden daaraan vanaf 1913 'jaspertijen' verbonden ... een groot succes ... De jubileumrijderij ter gelegenheid van het tiende lustrum wordt pas op 27 januari 1917 georganiseerd. Driehonderd gulden aan prijzen en een zilveren medaille van Hare Majesteit de Koningin vormen de uitdaging voor een keur aan kortebaancracks. Er is veel publieke belangstelling voor het evenement, aan entreegelden komt er die dag f 600,- binnen en de prijsuitreiking vindt plaats in een stampvolle zaal Dijkhuis. Dan volgen er ijsloze winters waarin de vereniging een teruggetrokken bestaan leidt, maar op 1 januari 1922 is er opnieuw een grote hardrijderij die niet minder dan 1200 toeschouwers telt.

De Winsumer Ijsbaan heeft inmiddels een goede naam opgebouwd en op 7 november 1936 besluit het bestuur een aanvraag in te dienen voor Koninklijke goedkeuring. Dit vormt tezamen met het feit dat Winsum in de winter van 1940 de startplaats wordt van de eerste Noorderrondritten het hoogtepunt van het verenigingsleven. De zelfstandige Ijsvereniging De Noorder Rondritten dankt haar ontstaan voor een groot deel aan de vele initiatieven vanuit de Winsumer Ijsbaan en de Noorder Ijsbond, voorheen "Groninger Dag op de Schaats" geheten. De eerste wedstrijdtocht van de Noorderrondritten wordt overigens gewonnen door een rasechte Groninger, de Stadjer Geert Duiker. Maar in de oorlogsjaren keert het tij en als er in de winter van '42/'43 geen rijderij kan worden uitgeschreven om behoorlijke prijzen meldt het jaarverslag: "Niemand onzer zal hierover echter spijt hebben gehad, daar een zachte winter met oog op de kolennood welkom is geweest."

De Tweede Wereldoorlog legt een schaduw over de vereniging, sommige goede bekenden keren niet terug. Het 75-jarig en het 80-jarig bestaan van de Winsumer Ijsbaan zijn in stilte voorbij gegaan, maar op 14 december 1946 wordt in hotel Wijk Zwaagman alsnog het 80-jarig bestaan herdacht en wel "... Op waarlijk glorieuze wijze". Velen komen feliciteren, privé of als afgevaardigde en muziekgezelschap Triton brengt ondanks de bittere koude een serenade ten gehore waarvoor het voltallige bestuur spontaan zonder overjas en hoed het balkon van Wijk Zwaagman opstapt. In de fraai versierde grote zaal van Hotel Til wordt daarna een koude maaltijd genuttigd, waarbij er kunstsnieuw in de lucht dwarrelt ... een baanveger van extra formaat toezicht houdt en de tapkast is herschepen in een ijstent met het opschrift: "Haite melk en kolle kouk is te kriegien in deez houk, hoal joen centen moar oet de brouk." Het feest wordt besloten met een opvoering van de Dorpsdokter van Jan Fabricius door de Oud Groene Wezen en vele malen weerklinkt het jubileumlied van de heer J.S. Niehoff. De winter die volgt is de strengste sinds 1789. Volgens het jaarverslag zijn er "... 47 ijsdagen met 30 dagen tot onder 10 graden C en daarbij soms sneeuw- en hagelstormen. Een winter, die ons zal heugen".

Er verandert veel

Tijdens de niet al te koude winters die volgen organiseren de omliggende dorpen wedstrijden op ondergelopen land. Maar in Winsum, waar de rijderij wordt gehouden op het Winsumerdiep, blijft men aangewezen op langere periodes van matige tot strenge vorst waardoor er genoeg ijs in de kanalen komt om zoals men dat noemt: "... de banen er door te brengen ...". Dit leidt natuurlijk tot ledenverlies en zo groeit dan ook de behoefte aan een eigen ondiepe ijsbaan. Na talloze pogingen is die nieuwe baan in februari 1956 dan toch echt klaar voor gebruik. Hij is gesitueerd aan de westzijde van het dorp op de plaats van het huidige campingterrein en de officiële opening wordt gekoppeld aan het Nederlands Kampioenschap Kortebaan voor mannen. Evert Kramer uit Scheemda wordt de terechte kampioen voor het oog van 3000 toeschouwers en een week later wint Jantje Venekamp-Tienkamp uit Donderen voor een 2000-koppig publiek de

FEESTLIED

ter gelegenheid van het 80-jarig Jubileum v. d. Winsumer Ijsbaan.

Wijze; 'k Ben in Parijs geweest.

Voor Tachtig lange jaren
vond men: het gaf geen pas,
dat, als het ijs kon houden,
Hier nooit een wedstrijd was
'n Groepje sportieve heren
Trok zich dat heftig aan:
't Ging in volmaakte eendracht
spijkers met koppen slaan.

Refrain:

Winsum, dat eeuwig leeft,
dat immer voorwaarts streeft,
heeft nu een Ijsclub van formaat,
waar het geen gek figuur mee slaat.
Winsum is steeds in trek
bij ied're hardrijcrack.
Achter het touw en in de baan
Voelt men de spanning aan.

Hier gaat geen wedstrijd over,
Als het plots dooien gaat.
't Wordt int'ressant als ieder
Tot de buik in het water staat,
En voor de dorpsbelangen
heeft steeds 't Bestuur gewaakt:
't Heeft voor de Noorder Rondrit
Winsum tot start gemaakt.

Refrain:

Al onze jaarverslagen
Ademen frisse geest,
Dus is er volop reden
Tot dit herdenkingsfeest.
'n Verleden om op te bouwen
dient ons tot fundament,
zodat men vol vertrouwen
De blik naar de henderendt.
Refrain: J. S. Niehoff.

kortebaanwedstrijd voor vrouwen. Omdat de bewuste baan niet de vereiste afmetingen heeft om een ovale langebaan van 400 meter uit te zetten zijn er nooit langebaanwedstrijden verreden. Wel worden er in die tijd langebaanafvalwedstrijden verreden, waarbij geen tijdwaarneming nodig is.

In 1965 wordt in zaal Bron (voorheen Til, nu Sennema) een groots 100-jarig jubileumfeest gehouden met toenmalige topvariété-artiesten als de Spelbrekers, Peter Piekos en Annie de Reuver. In 1985 worden opnieuw Noorderrondritten georganiseerd, maar omdat de gemeente Winsum onvoldoende faciliteiten biedt besluit de organisatie van de Noorderrondritten (inmiddels een stichting) om Baflo te kiezen als startplaats. Eigenlijk wordt dit nog steeds beschouwd als een breuk met de traditie. Er verandert meer: in 1986 wordt de Winsumer Ijsbaan verplaatst naar de zuidzijde van de wijk-in aanbouw Potmaar en in 1989 krijgt de vereniging de beschikking over de huidige locatie met eigen kantine. Dan is het opnieuw tijd om feest te vieren. Het 125-jarig bestaan brengt een ijsrevue in de Ripperdahal met de Boet'nbaintjes, het Winsumer Mannenkoor en vele anderen. In de jaren negentig wintert het maar matigjes, toch lijdt de belangstelling voor de Winsumer Ijsbaan daar niet echt onder, in tegendeel: Het gewest Groningen van KNSB heeft Winsum inmiddels verzocht haar baan beschikbaar te stellen voor de gewestelijke kampioenschappen, een verzoek waaraan met graagte wordt voldaan. En het laatste plan is ook niet mis ... een traject rondom Winsum voor de Nederlandse Kampioenschappen Marathon op Natuurijs. In samenwerking met de organisatie van de Noorderrondritten en de aanliggende ijsverenigingen is hiervoor al een draaiboek ontworpen ... het wachten is nog op de nominatie.

Samenstelling:

Erna Bakker en Henk Hofman (huidig secretaris van de Winsumer Ijsbaan).

Bronnen:

Notulenboeken vanaf de oprichting (tot 1965 handgeschreven) en de Jubileumuitgave '1865-Winsumer Ijsbaan-1965' (samengesteld door R. Kampman).

Met dank aan:

De heren Jan Venhuizen voor het bijeenbrengen van het archiefmateriaal, Otto Mekel voor het opdiepen van oude foto's, Jan Groeneveld voor een uiterst genoeglijke zaterdagmorgen met uitzicht op het Winsumerdiep en voorzitter Karel van der West voor het plaatsen van de bekende puntjes op de i.

Erelid Jan Groeneveld herinnert zich ...

Zelf was ik niet zo'n goeie schaatser hoor. Ik vond het leuk maar ik kwam niet verder dan Onderdendam. Terug voor de wind dan ging het wel weer, maar ik was blij als ik weer thuis was. Daar had je het ook altijd druk met de schaatsenslijperij. Voor de Noorderrondritten moesten we thuis wel honderd paar schaatsen slijpen. Dat was in '40, '41, '46 ... allemaal van die houtjes had je toen, die kan ik wel slijpen. Dat deed je uit de losse hand, we hadden zo'n natte slijpsteen. Later kwamen de noren. Dat is specialistisch werk dus toen dacht ik, dat doe ik maar niet meer. Nu heb je daar machines voor, helemaal computer gestuurd.

Toen ik net in het bestuur zat, was ik daar min of meer een broekie. Want in het bestuur van de ijsbaan zitten, dat was niet zomaar wat. Daar zaten belangrijke mensen in, notabelen, fabrieksdirecteuren, artsen, veeartsen, schoolmeesters ... later konden ze geen bestuursleden meer krijgen. Eigenlijk heb ik gewoon mijn pa opgevolgd, die was ook timmerman. Ik ben altijd baancommissaris geweest, later ook penningmeester. Ik zorgde ervoor dat het spul onder water kwam te staan en ik ging dagelijks kijken of er geen lekkages waren. Met de huurder van het land, die er soms nog vee had lopen, heb ik wel wat ellende gehad. Officieel mocht het dicht van 1 november tot 1 maart. Maar ik was ook wel 'ns wat eerder, voor de vereniging hè, en ... zoals in '83, toen hebben we op 2 en 3 maart nog geschaatst. Ik zorgde in die tijd ook altijd voor de muziek, die spullen had ik allemaal hier thuis staan.

In 1990 heb ik afscheid genomen als bestuurslid. Toen kreeg ik een speld van verdienste voor het feit dat ik dertig jaar deel had uitgemaakt van het bestuur, waarvan twintig jaar als penningmeester. Met de kas ging het wel goed in die tijd. In de club beweerden ze dat er zo hard aan het geld getrokken moest worden voor ze wat los kregen, dat een cent wel een meter koperdraad werd. Ach, en met die deftigheid in het bestuur viel het later wel wat mee hoor ... 't eerste uur had je dat nog wel beetje maar het tweede uur kwam het borreltje al op tafel. En na het vergaderen was het altijd nog even kaarten met de jongens. Soms reed mijn vrouw dan 's avonds laat nog op de fiets door het dorp om te kijken of iedereen wel veilig thuisgekomen was. Ja, we hebben wel gelachen ... jammer dat 't alied zo kold was ...

Jaap Bottema, Naar school in de Ommelanden. Scholen, schoolmeesters en hun onderwijs in de Groninger Ommelanden ca. 1500-1795.

Bedum, Egbert Forsten & Profiel, 1999. ISBN 90-5294-180-7.

Tot in de twintigste eeuw spraken de Groningers van 'köster' wanneer ze een schoolmeester bedoelden. En inderdaad was, zoals uit het boek van Jaap Bottema blijkt, de combinatie koster-schoolmeester tot ca. 1800 heel gewoon. Dat geldt overigens niet alleen voor de Ommelanden, maar voor grote delen van het platteland, in Nederland en daarbuiten. Naar deze plattelandsonderwijzers van vóór 1800 en hun onderwijs is nog vrij weinig onderzoek gedaan. Daarom is deze studie, gebaseerd op omvangrijk archiefonderzoek, een aardige bijdrage tot onze kennis van school en schoolwezen in vroeger eeuwen.

In het eerste hoofdstuk onderzoekt Bottema het onderwijs vóór de Reductie (1594, toen Stad en Lande tot de Verenigde Nederlanden gingen behoren), maar onvoldoende diepgravend om de periode "ca. 1500-1795" uit de titel te rechtvaardigen. De gevolgen van de strijd tussen Spaans- en Staatsgezinden (1580-1594) voor het onderwijs worden geheel niet besproken. Pas na 1594 komt Bottema echt op verhaal. Niet toevallig beginnen in dat jaar de archieven van de Nederduits Gereformeerde kerk, waarop zijn boek grotendeels berust.

Na een wel heel kort hoofdstukje over de Latijnse School te Appingedam (de enige 'middelbare' school in de Ommelanden) gaat Bottema na hoe de vervanging van Rooms-Katholieke schoolmeesters/kosters door Gereformeerde verliep. Aanvankelijk verzetten velen zich tegen het onderschrijven van de nieuwe religie, maar slechts een enkeling was zo beginselvast dat hij ontslag nam. Hoofdstuk IV geeft een indruk in welke gebouwen de Ommelander kinderen toen naar school gingen: meestal in de kosterij, soms in een voormalig kloostergebouw, of in de kerktoren.

Hoe kwam destijds een schoolmeester aan zijn baan? Net als de predikant werd hij benoemd door een of meer collatoren: personen of instanties die het benoemingsrecht hadden. In Winsum waren dat burgemeesters en raad van Groningen (p. 44), elders de Ommelander Staten, vaak ook jonkers. In feite was de schoolmeester/koster dienaar van de kerk, maar meestal wonnen de collatoren alleen het advies in van enkele predikanten over een geschikte kandidaat. Sporadisch moest een kandidaat examen doen voor de classis, waarbij goed zingen belangrijker schijnt geweest te zijn dan vakkennis, laat staan pedagogische kwaliteiten. Opvallend is dat de inwoners van Thesinge na de dood van de schoolmeester (1637) zijn dochter als opvolger willen (p. 42), wat zij blijkens de naamlijst (p. 165 s.v. Asse Geerts) ook enige jaren is geweest. Een vrouw als 'officiële' meester van een kerspelschool is zeer zeldzaam; helaas roert Bottema het onderwerp 'vrouwen in het onderwijs' nergens expliciet aan.

Hoe was de gang van zaken op school? 's Winters had de meester meestal meer leerlingen dan 's zomers, als de kinde-

ren meehielpen op het land. In het schoollokaal werd vaak gekookt door de vrouw van de meester. Aparte klassen waren er bijna nooit: de meester gaf alle kinderen tussen pakweg vier en twaalf les. Ze lazen en spelden hardop, ieder voor zich. Eerst leerden de kinderen spellen, dan lezen, pas na drie jaar schrijven. Rekenen werd door vrij weinig leerlingen gedaan: het kostte hun ouders ook extra schoolgeld. Veel aandacht was er voor godsdienstonderwijs: al vanaf het begin moesten kinderen, zelfs kleuters, psalmen en de Heidelbergse catechismus leren. Ongehoorzame leerlingen wachtten roede en plak. Van protesten van ouders tegen hardhandige schoolmeesters horen we weinig. Hoofdstuk VII, m.i. het interessantste, schetst de positie van de schoolmeester. Er blijken al in de 17e en 18e eeuw echte "schoolmeestersfamilies" te bestaan, waarin het beroep van vader op zoon overging. Een arbeiderszoon werd echter zelden schoolmeester. De combinatie met het kostersambt was normaal, vaak ook was de schoolmeester tevens voorzanger of organist: goed orgelspelen was een pré voor wie als schoolmeester solliciteerde. Schoolmeesters hadden ook andere bijbanen, zoals advocaat, herbergier, schrijver en belastinggaarder. Een full-time schoolmeester op het platteland bestond bijna niet: het traktement was meestal vrij karig en de neveninkomsten (kosterijgoederen, schoolgeld e.d.) onvoldoende om een gezin van te onderhouden. Daarna vist Bottema uit de kerkelijke archieven enkele voorbeelden van schoolmeesters die aan de drank gingen, scholden, vochten of overspel pleegden. Slechts zelden werd een schoolmeester ontslagen. Op het niveau van de classis werd het gedrag van 59 schoolmeesters op een totaal van ca. 1300 besproken. Dat brengt Bottema tot de conclusie dat de gemiddelde Ommelander schoolmeester een volgzzaam en ingetogen persoon

lijkt, wat hij probeert te onderbouwen door aan te voeren dat in Appingedam en omringende dorpen in de kerkeraadshandelingen in twee eeuwen ook slechts over dertien schoolmeesters geklaagd werd. Met behulp van de naamlijst (bijlage IX) en het overzicht per kerspel (bijlage VIII) heb ik berekend dat er in de periode dat die kerkeraadshandelingen zijn overgeleverd (per dorp verschillend) 68 schoolmeesters waren aangesteld. Eén op de vijf schoolmeesters ging dus ongunstig over de tong in de kerkeraad, en hierom verdient Bottema's conclusie een kleine nuancering.

Een aardig stukje Winsumer geschiedenis komen we tegen in het laatste hoofdstuk "Kerk en Staat". In 1656 had meester Albert Jansen Cuijter de dominee van Bellingeweer uitgescholden en met zijn wandelstok geslagen. De classis Marne zette Jansen af, maar de collatoren (het stadsbestuur van Groningen) stelde hem opnieuw aan en de kerk had geen machtsmiddelen om hier iets tegen te doen. Ook de Ommelander Staten, gedomineerd door de jonkers, hielden pogingen van de kerk tegen om een algemeen reglement voor schoolmeesters in te stellen: zij bleven liever baas in eigen school. In Groningen, Gorecht en Westervolde gold wel zo'n reglement, wat een gunstige uitwerking schijnt te hebben gehad.

Ondanks het uitputtende archiefmateriaal dat Bottema gebruikt, ondanks de fraaie illustraties en ondanks de oprechte waardering dat een amateur-historicus zo'n veelomvattend onderwerp aandurft, vind ik dat Naar school in de Ommelanden vanuit het standpunt van een geschiedvorbser niet in alle opzichten bevredigt. Het boek heeft geen centraal onderwerp, geen vraagstelling. De opbouw van het betoog is vaak warrig. Uit alle soms zeer interessante bijzonderheden die naar voren worden gebracht, worden zelden conclusies getrokken. Evenmin worden ze in een breder kader geplaatst. Ik mis een antwoord op de vraag in hoeverre het onderwijs zich in de periode 1594-1795 ontwikkeld heeft. Veranderden de opinies van ouders en kinderen over het onderwijs, en hoe dachten de schoolmeesters er zelf over? Zeker in de tweede helft van de achttiende eeuw komen allerlei ideeën over verbetering van het onderwijs naar voren, maar daarover lees ik bij Bottema niets. Recente detailstudies over onderwijs in deze periode gebruikt hij niet, en de literatuur die hij

wel gebruikt zet hem niet aan tot het behandelen van interessante kwesties. Recente bronnenuitgaven, zoals die van de kroniek van Emo en Menko en van de schoolmeesterrapporten van 1828, ziet hij over het hoofd. Soms krijg je de indruk dat Naar school in de Ommelanden vooral een aaneenrijging van alle door Bottema gevonden archiefsnippers is. Als neerslag van al het spitwerk in archieven moeten wel Bottema's bijlagen geprezen worden, en dan met name bijlage VIII (Ommelander schoolmeesters per kerspel) en IX (Naamlijst, in alfabetische volgorde). Alle door Bottema aangetroffen schoolmeesters vinden hier vermelding. Toch is het jammer dat er bij de

namen geen bewijsplaatsen worden genoemd, en is het onhandig dat bij de schoolmeesters per kerspel geen jaartallen worden genoemd, zodat je weer moet bladeren om bij de naamlijst te kijken. Deze bijlagen, en de door Bottema ijverig verzamelde wetenswaardigheden, vormen echter dankbaar materiaal voor degene die in de toekomst de ontwikkelingen in het Ommelander (en waarom dan niet ook het stad-Groninger, Gorechtse en Westervolde?) onderwijs in een breder kader wil bestuderen.

■ Anton Rinzema

Nieuw verschenen boeken

Titel: *Gids voor genealogisch onderzoek in Nederland*

Auteur: drs. W.F.M. Ahoud, J. den Draak, drs. E.C. Straatsma, drs. P.W. Wissink

Uitgever: Europese Bibliotheek Zaltbommel

Nr.: ISBN 90-288-6279 X

Info: 160 pagina's

Prijs: f 49,50

Titel: *Gronings Historisch Jaarboek 1999*

Uitgever: Regio Project Uitgevers Groningen

Nr.: ISBN 90-5028-121-4

Info: 44 pagina's, geïllustreerd

Prijs: f 29,95

Titel: *De Leek. Van armoede en bibliotheek tot toneel, visclub en ziekenfonds.*

Auteur: E.C. Geerdink-van der Worp

Info: 203 pagina's, verkrijgbaar bij boekhandel Bransema in Leek

Prijs: f 49,95

Titel: *Voarenslui, verhalen over de zeevaart*

Auteur: Jan Iden

Uitgever: St. 't Grunneger Bouk

Nr.: ISBN 90-70323-41-9

Info: 96 pagina's

Prijs: f 17,50

Titel: *Woord en daad, de zoektocht van D.R. Mansholt naar een betere samenleving*

Auteur: Hilde Krips-van der Laan

Uitgever: Van Gorcum, 1999

Nr.: ISBN 90-232-34367

Info: 329 pagina's, GHR Groninger Historische Reeks nr. 19

Prijs: f 39,90

Ledenvergadering 12 oktober 1999

Nadat voorzitter Jacques Tersteeg de ca. 45 aanwezige leden en belangstellenden, en in het bijzonder de spreker van deze avond, mevr. dr. Hilde Krips-Van der Laan, hartelijk welkom had geheten op de laatste ledenvergadering van deze eeuw, volgden enkele mededelingen namens het bestuur.

Mededelingen

Namens het bestuur van de Historische Vereniging, die door het gemeentebestuur was uitgenodigd zitting te nemen in de Klankbordgroep Bestemmingsplan Buitengebied, zullen de heren B. Raangs en J. Tersteeg bij toerbeurt deel gaan uitmaken van deze overleggroep.

Na diverse malen overleg met het gemeentebestuur ontving de vereniging in juni jl. toestemming om voortaan voor de gemeenschap waardevol archiefmateriaal te deponeren in het gemeentearchief. Voor opslag van direct minder waardevol archiefmateriaal of anderszorgig historisch materiaal wordt momenteel overleg gevoerd met de Stichting Welzijn Winsum, die sedert kort het gebouw van de voormalige Groene School beheert.

Op verzoek van het gemeentebestuur zullen enkele leden van de vereniging hun medewerking verlenen aan het ordenen van het fotomateriaal in het gemeentearchief.

Van de heer ing. E. Luitjes kreeg de vereniging een tweetal fraaie afbeeldingen (een olieverf-schilderij en een aquarel) van de boerderij 'Dorre Ven' op Schillingham ten geschenke. Beide afbeeldingen zijn momenteel tijdelijk geëxposeerd op Verhildersum.

De werkgroep Archeologie heeft dankzij haar enthousiasme tijdens de renovatie van 'De Borgstee', het voormalige borgterrein van de Tammingaborg te Bellingeweer, een oud bruggehoofd blootgelegd en veel aardewerk verzameld. Zij zal van haar bevindingen schriftelijk verslag doen aan de provinciaal archeoloog. Het bestuur zal overigens binnenkort met nieuwe initiatieven komen om te trachten de minder goed functionerende werkgroepen enige nieuw leven in te blazen. Tenslotte bereikte ons van de Duitse douane de vraag of er iemand op de

hoogte is van het bestaan van een Duitse douanepost (ten behoeve van het verkeer over water) te Winsum in de jaren 1940-1945 (gelieve ev. informatie te melden bij secretaris C. de Ranitz).

Lezing van mevr. dr. Hilde Krips-Van der Laan over 'Derk Roelfs Mansholt (1842-1921)'

Mevr. dr. Hilde Krips-Van der Laan, als universitair docent verbonden aan de afdeling Nieuwste Geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Groningen, hield vervolgens een bijzonder boeiende lezing over links radikale Groninger hereboer, Derk Roelfs Mansholt. Aan de hand van een chronologisch overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen in het leven van deze sociaal-bewogen man, wist mevr. Krips, die onlangs (16 september jl.) promoveerde met een proefschrift over dit onderwerp, een helder en vooral ook intrigerend beeld op te roepen van deze, in de toenmalige kring van Groninger hereboeren niet altijd gewaardeerde persoonlijkheid. Derk Roelfs Mansholt, de latere grootvader van de bekende landbouwminister en 'Europeaan' Sicco en de hier al even bekende huisarts Ubbo, 'emigreerde' in 1866 vanuit Duitsland naar het Oldambt. Daar huwde hij in 1869 de welgestelde weduwe van Harmanus Tonkes uit Meeden, Aaltje Willem Dijkhuis. Door dit huwelijk kreeg hij weldra toegang tot het establishment van de regio. In 1882 kocht hij de boerderij Torum in de Westpolder.

Mansholt, die om zijn grote organisatie-talent en grote deskundigheid op het gebied van de landbouw, door velen zeer gewaardeerd werd, begon zich in de jaren '70 meer en meer ook te profileren als een man met links radicale opvattingen en een grote sociale bewogenheid. Zijn mede-standgenoten zullen het hem niet in dank hebben afgenomen dat hij in deze tijd, vooral geïnspireerd door de door hem bewonderde Multatuli (Eduard Douwes Dekker) begon te publiceren over de sociale ongelijkheid tussen hereboeren en boerenarbeiders. Omstreeks de jaren '80 treedt hij zelfs in contact met Domela Nieuwenhuis en leest hij "Das Kapital" van Karl Marx. Tijdens de in deze jaren heersende landbouwcrisis

pleit hij geheel in de lijn van Marx voor afschaffing van het particulier grondbezit en een herverdeling van het land. In 1888 neemt hij voor een tweede maal deel aan de verkiezingen voor de Tweede Kamer, waarvoor hij evenwel net te weinig stemmen vergaarde. In 1891, toen hij op het hoogtepunt van zijn politieke carrière stond, nam hij voor een tweede maal deel aan de verkiezingen, maar ook nu lukte het hem niet een zetel te bemachtigen. Langzamerhand echter ontstond er een scheuring tussen de parlementaire Mansholt en de veel radicalere, revolutionaire Nieuwenhuis. Weldra trok Mansholt zich meer en meer terug van de meer radicale beweging. Hoewel hij in de jaren '90 nog steeds lid was van de gematigde socialistische partij, legde hij zich vooral toe op de behartiging van alleen specifieke landbouwbelangen. Zo was hij een fel voorstander van landbouwcoöperaties (o.a. was hij voorzitter van Onderlinge Veeverzekering in Meeden en de Aan- en Verkoopvereniging te Groningen) en richtte hij in 1897 een agrarisch tijdschrift, 'De Grond', op, waarin hij zijn gematigd linkse bijdragen over sociaal-economische, landbouwkundige en politieke kwesties publiceerde. Ook was hij een van de initiatiefnemers van het Koninklijk Nederlands Landbouw Comité (het latere Landbouwschap).

Volgens mevr. Krips is er in het leven van Derk Roelfs Mansholt zeker sprake geweest van een zekere tragiek. Zeker veroordeeld door zijn liberale standgenoten vanwege zijn veel te radicale opvattingen en sociale bewogenheid, werd hij terzelfdertijd door de arbeiders vaak ook met een zekere achterdocht bekeken.

Bijzonder boeiend is wel dat deze pionier van het socialisme grote invloed blijkt te hebben uitgeoefend op zijn latere kleinzoon Sicco, vice-voorzitter van de Europese Economische Gemeenschap.

■ Jacques Tersteeg